

”Elämä joka suuntaan solmussa”

Vankilataustaisten parissa työskentelevien sekä vangin odotuksia
Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali- ja terveysala
Sosionomi (AMK)
Sosiaalipedagoginen aikuistyö
Opinnäytetyö
Kevät 2011
Satu Häkkinen
Marianna Kavasto

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosionomi (AMK), sosiaalipedagoginen aikuistyö

Häkkinen, Satu & Kavasto, Marianna: ”Elämä joka suuntaan solmussa.”
Vankilataustaisten parissa työskentelevien sekä vangin odotuksia Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta

Sosiaalipedagogisen aikuistyön opinnäytetyö, 58 sivua, 4 liitesivua

Kevät 2011

TIIVISTELMÄ

Tämä tutkimus antaa tietoa vankien vapauttamisyksikkötoiminnan kehittämiseksi. Tutkimuksessa tuodaan esiin vankilataustaisten parissa työskentelevien sekä vangin odotuksia Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta. Lisäksi pyritään kartoittamaan, millaisesta verkostoyhteistyöstä voisi olla hyötyä vapauttamisyksikkötoiminnan toteuttamisessa. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostuu sosiaalipedagogisesta työotteesta, vapautuvien vankien osallisuuden haasteista sekä tuen ja kontrollin suhteesta rikosseuraamusalan työssä.

Työn toimeksiantaja on Lahden yhdyskuntaseuraamustoimisto. Tutkimus on laadullinen. Tutkimusaineisto kerättiin yksilöteemahaastatteluin haastatteleamalla kuutta eri toimijaa, joiden näkökulmat liittyivät joko vankien tai vankilataustaisten parissa tehtävään työhön. Aineisto kerättiin loppusyksystä 2010.

Tutkimuksen mukaan tarve vapauttamisyksikkötoiminnalle on suuri. Käytännön toteuttaminen voi olla haasteellista, mutta toisaalta haasteita ei pidetä toiminnan kokeilemisen esteenä. Haastateltavien mukaan sekä käytännön työn että valvonnan järjestämisen kannalta yksikön tulisi olla pienehkö, ja siellä työskentelevän henkilökunnan tulisi olla koulutukseltaan laajapohjaista. Yhteiskuntaan integroitumisen kannalta olisi tarkoituksenmukaista, että vapauttamisyksikkö sijaitsisi lähellä palveluita ja että yksikössä toteutettava asiakastyö perustuisi vankien itseohjautuvuuteen sekä yksilölliseen palvelusuunnitelmaan. Mahdollisten rikkeiden sanktiointia pidettiin monisyisenä kysymyksenä, mutta jonkinasteisen rangaistusjärjestelmän olemassaoloa pidettiin kuitenkin tärkeänä. Haastateltujen mukaan verkostoyhteistyön hyödyntäminen voisi olla avartavaa sekä vapauttamisyksikön työntekijöiden, eri sidosryhmien että asiakkaiden kannalta.

Avainsanat: osallisuus, rikosseuraamusala, tuen ja kontrollin ristiriita, vapauttamisyksikkö, vapautuvat vangit, verkostoyhteistyö.

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Work

Häkkinen, Satu & Kavasto, Marianna: Perspectives of different stakeholders on a possible halfway house to be established in Lahti

Bachelor's Thesis in social pedagogy for work with adults, 58 pages, 4 appendices

Spring 2011

ABSTRACT

The objective of this research is to give some guidelines to develop a so called halfway house system in Finland. We have analysed different opinions of various stakeholders around Lahti area to collect information on establishing a halfway house in the town of Lahti and the range of networking possibilities for cooperation in this field. Theoretical basis is sociopedagogic, especially seen from the angle of integration of prisoners to be released into the society and the relationship between support and monitoring in criminal pursuits.

The mandat for this qualifying study was given by Lahti criminal pursuits agency. Material for the research was collected in year 2010 by means of personal thematic interviews of six different actors of the field concerned.

Main conclusions of the study are the following: There is a huge need for a so called halfway house system in this country. These houses should be quite small and the workers of these houses should be properly and widely skilled and educated for their work. They should be located near services and facilities of cities to enable the reintegration to the society. The work should be based on self orientation of the prisoners guided by an individual reintegration plan. Sanctions of possible misuses of liberty is a rather complicated issue but some kind a punishment framework is necessary. Cooperation between different stakeholders could help workers and their clients.

Key words: (re)integration, criminal pursuits, contradiction between monitoring and support, halfway house, prisoners to be released into society, networking.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	RIKOSSEURAAMUSALAN TYÖN PÄÄLINJAT	6
2.1	Rikosseuraamuslaitoksen toiminta	7
2.2	Vapauttamisyksikkötoiminnan lainsäädännölliset kehykset	8
2.3	Suunniteltu vapauttamisyksikkötoiminta	10
3	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	12
3.1	Sosiaalipedagogiikka ja rikosseuraamusala	12
3.2	Vapautuvien vankien osallisuuden haasteet	14
3.3	Tuen ja kontrollin suhde rikosseuraamusalalla	18
3.4	Aikaisemmat tutkimukset	23
4	TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ	25
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	25
5.1	Tutkimuksen kohderyhmä	25
5.2	Tutkimusmenetelmä	29
5.3	Aineiston hankinta ja käsittely	30
5.4	Tutkimusaineiston analysointi	32
5.5	Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	32
6	TUTKIMUSTULOKSET	36
6.1	Yleiset odotukset vapauttamisyksiköstä	37
6.2	Vapauttamisyksikön tilat ja toimijat	38
6.3	Vapauttamisyksikkö ja tuki	42
6.4	Vapauttamisyksikön valvonta ja rikkeiden sanktiointi	45
6.5	Verkostoyhteistyö	48
7	YHTEENVETO JA POHDINTA	50
	LÄHTEET	54
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

1.10.2006 voimaan tullut uudistunut vankeuslaki (767/2005) toi mukanaan useita muutoksia, joilla pyritään helpottamaan rikoksesta rangaistujen paluuta yhteiskuntaan. Yksi uudistuksen muodoista on ajatus vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta. Tässä opinnäytetyössä selvitetään, millaisia odotuksia vankilataustaisten parissa työskentelevillä työntekijöillä sekä rangaistustaan suorittavalla vangilla on Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksiköstä.

Tutkimuksen toimeksiantaja on Lahden yhdyskuntaseuraamustoimisto, ja tutkimustuloksia on tarkoitus käyttää suunnitellun vapauttamisyksikön toiminnan kehittämiseksi. Opinnäytetyön perustana on käytetty Lahden vapauttamisyksikön toimintaa valmistelleen työryhmän raporttia. Tutkimusaihe on ajankohtainen, sillä toteutuessaan Lahden vapauttamisyksikkö olisi maamme ensimmäinen Kuopion avovankilan yhteydessä toimivaa pilottiyksikköä lukuun ottamatta.

Koska tutkijat suuntautuvat sosionomin (AMK) koulutuksessaan sosiaalipedagogiseen aikuistyöhön, vapauttamisyksikkötoimintaa pohdittiin myös vankien vapautumisen ja osallisuuden haasteiden kannalta. Työ rajattiin suomalaisiin miesvankeihin, koska esimerkiksi naisvankien haasteiden käsitteleminen olisi vaatinut laajemman tutkimuksen. Rajaus tehtiin tietoisena siitä, että se tukee sitä maskuliinista ennakkokäsitystä, joka vankeihin useimmiten liitetään. Toisaalta rajausta puoltaa se, että enemmistö vangeista on miehiä.

Opinnäytetyölle laskettiin pohja syksyllä 2009, kun tutkijat toteuttivat opinnäytetyön aiheita sivuavan seminaarityön vapautuvien vankien arjen hallintataidoista. Käsillä oleva opinnäytetyö syvensi molempien tutkijoiden kiinnostusta sekä ymmärrystä lainrikkojien parissa tehtävää työtä kohtaan. Aihe kiinnosti tutkijoita myös siksi, että molemmat toivovat voivansa työskennellä tulevaisuudessa rikosseuraamusalalla.

Toivomme, että toimeksiantajan lisäksi tutkimustuloksia voivat hyödyntää toimintansa kehittämisessä myös muut rikosseuraamusalan toimijat sekä eri sidosryhmät. Toisaalta työstä on pyritty luomaan ehyt kokonaisuus, jotta se palvelisi

myös sosiaalialan opiskelijoita ja muita asiasta kiinnostuneita. Tämän vuoksi työhön sisältyy lyhyt katsaus rikosseuraamusalan työn kehyksistä sekä vuonna 2010 toteutuneesta Rikosseuraamuslaitoksen uudistuksesta.

Lisäksi toivomme, että tutkimus palvelee mahdollisen vapauttamisyksikön tulevia asiakkaita, vankeja.

2 RIKOSSEURAAMUSALAN TYÖN PÄÄLINJAT

Kotimaisen kriminaalipolitiikan tavoitteena on ehkäistä rikoksia, ylläpitää ennustettavaa ja oikeudenmukaista rikosoikeusjärjestelmää ja varmistaa rikosseuraamusjärjestelmän luotettava toiminta. Lisäksi pyritään minimoimaan rikosvahinkojen ja rikollisuuskontrollin aiheuttamat kustannukset. Suomen noudattaman pohjoismaisen kriminaalipolitiikan mallin näkemys on kokonaisvaltainen: väestön hyvinvoinnin, koulutuksen ja työllisyyden turvaaminen tukee turvallista yhteiskuntaa ja vähentää rikollisuutta. Siksi kriminaalipolitiikassa hyödynnetään paitsi rikosoikeusjärjestelmää, myös sosiaali- ja terveystalouden, yhdyskuntasuunnittelun sekä poliisin keinoja. (Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka 2007, 3.)

Kotimaisen rikosoikeusjärjestelmän perusajatuksena on rangaistusten asteittainen ankaroituminen. Keskeisimpiä rikosoikeudellisia seuraamuksia ovat sakko, ehdollinen vankeus ja sen valvonta, nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu sekä ehdoton vankeus. (Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka 2007, 23–26.)

Tuomioistuinten langettamien rangaistusten täytäntöönpanoa ohjaa ja valvoo *oikeusministeriö*. Sen alaisuudessa toimii *kriminaalipoliittinen osasto*, joka arvioi ja kehittää valtakunnallista kriminaalipolitiikkaa. Ministeriön hallinnonalaan kuuluvat myös *Rikosseuraamusalan koulutuskeskus* sekä *Rikosseuraamuslaitos*, joista jälkimmäinen vastaa yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta. (Oikeusministeriö 2006.) Työn toimeksiantaja, Lahden yhdyskuntaseuraamustoimisto, toimii Rikosseuraamuslaitoksen alaisuudessa. Rikosseuraamuslaitoksen toiminnasta kerrotaan tarkemmin luvussa 2.1.

Suomen vankiluku on Euroopan pienimpiä ja suhteellisesti samalla tasolla kuin muissa Pohjoismaissa. Vuonna 2008 keskivankiluku oli 3526, joista miehiä 3294 ja naisia 232. Vuoden 2008 tyypillinen vanki oli 36-vuotias naimaton mies. (Rikosseuraamuslaitoksen vankitilasto 2008.) Etupäässä koventuneet rangaistukset, lainmuutokset sekä muutokset rikollisuudessa aiheuttivat sen, että 2000-luvun alkuvuosina keskivankiluku kasvoi voimakkaasti. Luku on kuitenkin ollut laskeva vuodesta 2006 lähtien paitsi lakimuutosten, myös rikollisuuskehityksen vuoksi. (Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka 2007, 25–26.)

2.1 Rikosseuraamuslaitoksen toiminta

Oikeusministeriö on linjannut rikosseuraamusalan visioita ja tavoitteita toiminta- ja taloussuunnitelmassaan vuosille 2008–2011. Keskeisten visioiden mukaan rikosseuraamusalan toiminnan tulisi olla turvallista, taloudellista ja tehokasta, ja sen tulisi vaikuttaa vähentävästi uusintarikollisuuteen. Suunnittelukaudella keskitytään saavuttamaan uuden vankeuslain ja ehdonalaisesta valvonnasta annetun lain tavoitteet. (Rikosseuraamusvirasto 2008, 3.)

Vankeuslain mukainen toiminta edellyttää rikosseuraamusalan kehittämistä, päällekkäisyyksien poistamista sekä resurssien kohdentamista. Lisäksi lähivuosina rikosseuraamusalan toimintaa on tarkoitus kehittää avoimempaan suuntaan siten, että painotus siirtyy laitoseräilystä yhdyskuntaseuraamukseen sekä suljetuista vankiloista avolaitoksiin ja vankien hallittuun vapauttamiseen. (HE 92/2009.)

Muun muassa tämän vuoksi vuoden 2010 alussa astui voimaan rikosseuraamusalan organisaatiouudistus, jossa aiemmin erillisinä virastoina toimineet Rikosseuraamusvirasto, Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihuoltolaitos yhdistyivät *Rikosseuraamuslaitokseksi* (RISE).

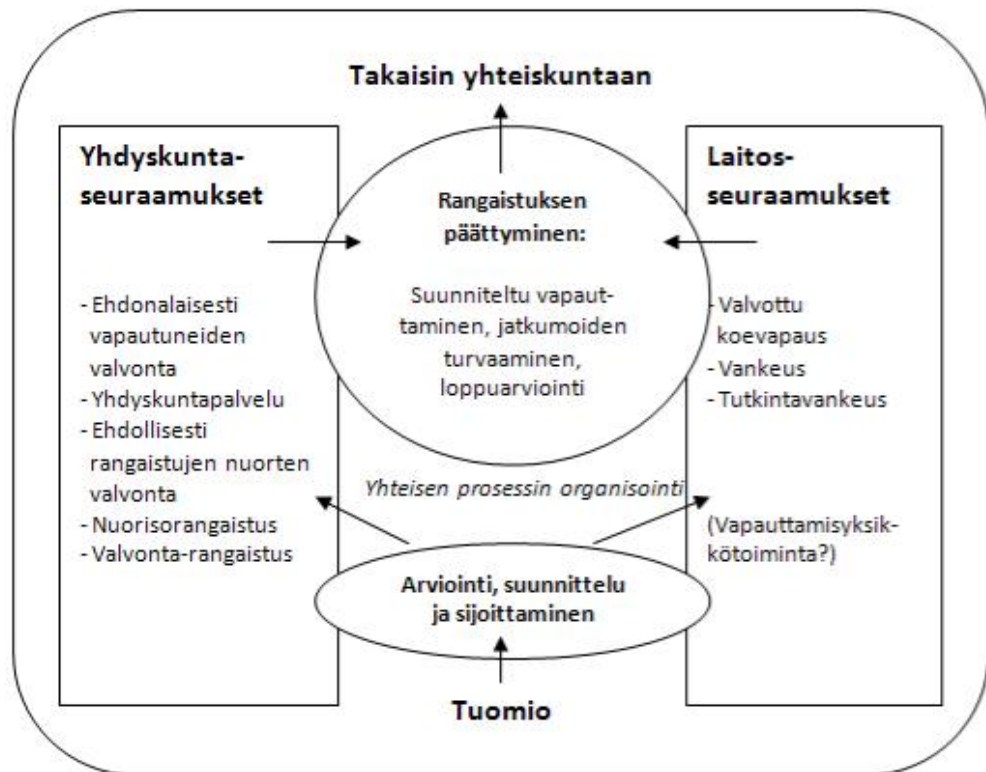
Rikosseuraamuslaitos koostuu keskushallintoyksiköstä, terveydenhuoltoyksiköstä sekä kolmesta täytäntöönpanoalueesta. Täytäntöönpanoalueet ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, Länsi-Suomen rikosseuraamusalue sekä Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue. Alueilla toimii yhteensä 28 vankilaa, 16 yhdyskuntaseuraamustoimistoa sekä kolme arviointikeskusta. (Rikosseuraamuslaitos 2010a.)

Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa säätelee Laki Rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009), jonka mukaan Rikosseuraamuslaitos vastaa sekä vankeudessa suoritettavien laitoseräilyjen että vapaudessa suoritettavien yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanosta. Lisäksi todetaan, että

[Rikosseuraamus]laitoksen toiminnan tavoitteena on yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano siten, että lisätään tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistetään heidän elämänhallintaansa ja sijoittumistaan yhteiskuntaan. (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009, 1. luku 2 §.)

Tuomiosta pyritäänkin muodostamaan looginen jatkumo siten, että rangaistus ja vapautuminen on suunniteltua. (Toimeksiantajan materiaali 2010.) (Kuvio 1.)

KUVIO 1. Rikosoikeudellisten seuraamusten kulku (mukailtu toimeksiantajan materiaalista)

Suunniteltu vapauttamisyksikkötoiminta sijoittuisi kuvion 1 oikealle puolelle laitoksessa suoritettavien seuraamusten piiriin.

2.2 Vapauttamisyksikkötoiminnan lainsäädännölliset kehykset

Uuden vankeuslain (767/2005) mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on edistää vangin rikoksetonta elämäntapaa sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Valmiuksia rikoksettomaan elämään voidaan edistää tukemalla vangin elämänhallintataitoja sekä sijoittumista yhteiskuntaan. Vankilan olojen on vastattava mahdollisimman paljon yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. (Vankeuslaki 767/2005.)

Jokaiselle vangille on tehtävä rangaistusajan suunnitelma (ransu), jota täydennetään hyvissä ajoin ennen vapautumista vapautumissuunnitelmalla. Suunnitelma laaditaan yhteistyössä vangin kanssa, ja siinä on kartoitettava muun muassa vangin toimintaa rangaistusaikana, vankilaan sijoitusta, valvontaa sekä vapauttamista. Lisäksi arvioidaan muun muassa vangin uusintarikollisuusriskiä sekä hänen toimintakykyään ja tarpeitaan. (Vankeuslaki 767/2005.)

Vangin uusintarikollisuutta, yhteiskuntaan sijoittumista ja sosiaalista selviytymistä pyritään edistämään myös Rikoslain (39/1889) 2 c luvun 8 §:n säännöksellä *valvotusta koevapaudesta* sekä *Lailla ehdonalaisen vapauden valvonnasta* (782/2005). Vanki voidaan sijoittaa *valvottuun koevapauteen* vankilan ulkopuolelle enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Valvonta toteutetaan joko teknisin välinein tai muulla erityisellä tavalla. Valvottuun koevapauteen sijoittamisen on edistettävä rangaistusajan suunnitelman toteuttamista. Lisäksi vanki sitoutuu päihteettömyyteen ja muihin annettuihin ehtoihin. Koevapauden aikana vangilla on velvollisuus osallistua erilaisiin toimintoihin kuten työhön, opiskeluun tai asevelvollisuuden suorittamiseen. (Mohell ym. 2006, 286–300.)

Ehdonalaisen vapauden valvonta sisältää valvojan ja valvottavan säännöllisiä tapaamisia, joilla seurataan valvottavan elinolosuhteita ja niiden muutoksia. Tavoitteena on edistää valvottavan vastuunkantokykyä sekä kykyä toimia yhteiskunnassa hyväksyttävällä tavalla. Valvontatapaamisissa pohditaan rikolliseen käyttäytymiseen liittyviä tekijöitä sekä ohjataan ja autetaan valvottavaa hakeutumaan tarvittavien tukitoimien ja palvelujen piiriin. Valvonnasta vastaa yhdyskuntaseuraamustoimiston virkamies. (Laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 782/2005.) – Rangaistuksen suorittaminen vapauttamisyksikössä toteutuisi ennen mahdollista valvottua koevapautta tai valvottua ehdonalaista vapautta (toimeksiantajan materiaali 2010).

2.3 Suunniteltu vapauttamisyksikkötoiminta

Uuden vankeuslain (767/2005) mukaista uutta, avoimemman täytäntöönpanon suuntausta tukevat *vapauttamisyksiköt*, joita on suunniteltu perustettavaksi Helsinkiin, Ouluun, Kuopioon, Tampereelle ja Lahteen. Suunnitelman mukaisesti Kuopion vankilan yhteydessä oleva avo-osasto on aloittanut pilottitoiminnan toukokuussa 2010. (Toimeksiantajan materiaali 2010). Käsillä olevan opinnäytetyön kannalta merkityksellistä on se, että Lahdessa ei ole lainkaan vankilaa. Seuraavassa esitetyt ennakkotiedot perustuvat vapauttamisyksikkötoimintaa suunnitelleen työryhmän raporttiin.

Vapauttamisyksikkö sijaitsisi alueella, johon vanki on vapautumassa, sillä tarkoituksena on edistää vankilasta vapautuvien integraatiota yhteiskuntaan (Työryhmän raportti 2010). Rikosseuraamuslaitoksella on jo käytössään sekä avovankiloita että avovankilaosastoja. Niihin on sijoitettu vankeja, joiden katsotaan sopeutuvan vapaampiin oloihin. Avovankilat ovat itsenäisiä yksiköitä, joiden ympärillä ei ole muureja tai aitoja. Vangit käyttävät omia vaatteitaan sekä rahaa. Osallistumisvelvollisuuden perusteella he osallistuvat joko vankilan työ- tai valmentavaan toimintaan tai käyvät vankilan ulkopuolisessa työssä. Työstä maksetaan palkkaa, opiskelusta tai muuhun toimintaan osallistumisesta toimintarahaa. Vanki voidaan vapauttaa osallistumisvelvollisuudesta kokonaan tai osittain terveydentilan tai iän vuoksi. (Vankeuslaki 767/2005.)

Vapauttamisyksikkö eroaisi avolaitoksista siten, että se ei sijaitsisi vankilaympäristössä vaan tavallisella asutusalueella lähellä palveluita. Hallinnollisesti se kuitenkin organisoidaisiin avolaitokseksi. Vapauttamisyksikkö olisi siviilinomaisen ja pienehkö. Majoitustilat voisivat sijaita yhdessä rakennuksessa tai useammassa eri paikassa. Pääsääntöisesti vangit asuisivat yhden hengen huoneissa, joihin heillä olisi oma avain. Tilat vuokrattaisiin tai käytettäisiin jo olemassa olevia Rikosseuraamuslaitoksen tiloja. Palvelut voitaisiin myös ulkoistaa, jolloin ostopalveluun sisältyisi ohjauspalvelu. (Työryhmän raportti 2010.)

Vapauttamisyksikköön suunnitellaan sijoitettavaksi rangaistusvankeja, jotka ovat vapautumassa ehdonalaisesti tai kokonaan pääsääntöisesti 2 viikon–2 kuukauden

kuluttua. Poikkeuksellisesti voitaisiin sijoittaa vankeja, jotka ovat vapautumassa korkeintaan puolen vuoden kuluttua mutta joiden lähellä ei ole avolaitosta, josta he voisivat käydä ulkopuolisessa toiminnassa. Ennen vangin sijoittamista vapauttamisyksikköön hänen tulisi olla suorittanut rangaistusajastaan noin puolet, vähintään 2–3 kuukautta. Tuona aikana olisi tarkoitus kartoittaa vangin soveltuvuutta vapauttamisyksikön olosuhteisiin. Ulkopuoliseen laitokseen sijoittaminen edellyttää päihdeongelmaa tai muita erityisiä vaikeuksia selvitä vapautumisen jälkeen. (Työryhmän raportti 2010.)

Vapauttamisyksiköllä olisi muita laitoksia vahvempi kuntoutustehtävä. Toiminnan tavoitteena olisi muistuttaa tavallista arkielämää, johon voitaisiin sitoa erilaista palveluohjausta. Näin pyrittäisiin edistämään vankien arjen- ja elämänhallintaa, joskin taitoja tulisi lisätä jo aiemmin tuomion aikana. Vapauttamisyksikössä olon aikana voitaisiin valmistella koevapautta sekä ehdonalaiseen valvontaan vapautumista. Vanki saisi toimintaan osallistumisesta toimintarahaa. (Työryhmän raportti 2010.)

Suunnitelman mukaan vapauttamisyksikkö olisi jatkuvassa valvonnassa. Vangit voisivat oleskella ilman erityistä lupaa vain yksikön alueella. Luvan perusteella voisi poistua klo 7.00–20.00. Tänä aikana yksikössä olisi vähintään yksi työntekijä. Yöajan valvonta toteutettaisiin päivystysluonteisesti esimerkiksi tukipartioin. Lisäksi liikkumista valvottaisiin myös sähköisesti sekä tallentavalla kameralla. Sähköiseen valvontaan voitaisiin sisällyttää myös päihdetestaus. Hallussapito-oikeuksia rajoitettaisiin ainoastaan turvallisuuden ja tilojen rajallisuuden vuoksi. Oman puhelimen sekä internetin käyttö olisi sallittua, mutta käyttöä voitaisiin seurata tai rajoittaa. (Työryhmän raportti 2010.)

Vapauttamisyksiköitä tai niihin verrattavissa olevia palveluita toteutetaan muun muassa Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa, Isossa-Britanniassa sekä Yhdysvalloissa (Halfway Houses). Palvelut toimivat sekä valtion ylläpitäminä että ulkoistettuina. (Työryhmän raportti 2010.)

3 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Tässä osiossa hahmotetaan opinnäytetyötä rajaavat keskeiset käsittekokonaisuudet, jotka ovat *vapautuvien vankien osallisuuden haasteet* sekä *tuen ja kontrollin suhde rikosseuraamusalla*. Käsitteet on pyritty rajaamaan siten, että niiden kautta on voitu rakentaa tutkimusongelman selvittämistä tukevat tutkimuskysymykset. Käsitteet nousevat paitsi taustamateriaalista ja -kirjallisuudesta, myös toimeksiantajan tehtävänmäärittelyn pohjalta.

Aluksi kuitenkin määritellään *sosiaalipedagoginen viitekehys*, joka on kulkenut työn pohjana alusta alkaen. Sosiaalipedagoginen näkemys liittyy luontevasti uuden lainsäädännön avoimemman täytäntöönpanon ideologiaan, sillä molemmissa näkyy pyrkimys tukea asiakkaiden osallisuutta. Sosiaalipedagoginen kehys on perusteltu myös siksi, että tutkijat ovat sosionomin (AMK) koulutuksessaan suuntautuneet sosiaalipedagogiseen aikuistyöhön.

3.1 Sosiaalipedagogiikka ja rikosseuraamusala

Sosiaalipedagogisen ajattelutavan keskiössä on se, että huono-osaisuutta voidaan lievittää kasvatuksen ja yhteisöllisyyden avulla. Lisäksi sosiaalipedagogiikassa pohditaan, miten yhteiskunnan tulisi kohdella poikkeavasti käyttäytyviä, syrjäytyneitä sekä marginaalissa eläviä jäseniään. Sosiaalipedagogisen työn onkin katsottu suuntautuvan edistämään persoonan kasvua sekä yhteiskuntaan kiinnittymistä. (Hämäläinen 1999, 31, 39–42.)

Sosiaalipedagogiikassa teoria ja käytäntö kietoutuvat saumattomasti yhteen. Sosiaalipedagoginen tutkimus ei tyydy vain pohtimaan, millaisia sosiaaliset ongelmat ovat, miten ne syntyvät ja mihin vaikuttavat, vaan ongelmiin etsitään myös ratkaisuja. Tämän vuoksi teoria sisältää toiminnallisen työotteen. Käytännön toiminta tarvitsee kuitenkin taustalleen teoreettiset lähtökohdat, jotta esimerkiksi toiminnan arvoja ja eettisyyttä voidaan arvioida. (Hämäläinen 1999, 30–31.)

Sosiaalipedagogiikkaan kuuluu kiinteästi *sosiokulttuurisen innostamisen* periaate. Innostaminen tukee kasvua ja kehitystä sekä rohkaisee osallistumaan lisäämällä

tietoisuutta, organisoimalla toimintaa ja aktivoimalla ihmisiä. Sosiaalipedagogista innostamistyötä tehdään pääasiassa ihmisten arjessa; työntekijät jalkautuvat sinne, missä asiakkaat ovat, kuten kaduille, puistoihin, hoitolaitoksiin ja vankiloihin. Keskipisteenä on, että työntekijän ja asiakkaan välinen suhde on sanan kaikessa merkityksessä yhteistyösuhde. Tällöin vuorovaikutus on aitoa ja tasavertaista, ja siihen liittyy molemminpuolinen kasvamisen ja uuden oppimisen mahdollisuus. Työntekijä ei ole toimintaa ohjaava auktoriteetti, vaan tasavertainen asiakkaan kanssa. (Kurki, Kurki-Suutarinen & Taruvuori 2010, 181–183.)

Sosiaalipedagogisen työtöteen mukaan asiakkaita autetaan näkemään niitä voimavaroja, joita heillä on oman elämänsä hallintaa varten. Auttamistyötä ei tehdä asiakkaiden puolesta, vaan tavoitteena on vahvistaa heidän itsenäisyyttään ja vastuunottoa arjesta. Tämä edellyttää asiakkaan subjektiivisuuden ja vuorovaikutustaitojen tukemista. Työntekijä pyrkii tekemään itsensä tarpeettomaksi ja on valmis väistymään, kun asiakas on voimaantunut riittävästi. Sosiokulttuurisen innostamisen periaatteen mukaan vankilastakin voidaan luoda paikka, jossa vangit voivat käyttää rangaistusaikansa myönteisesti oman hyvinvointinsa edistämiseksi. Kaiken toiminnan tulisi suuntautua tulevaan vapauteen ja vangin jo olemassa olevia taitoja tulisi paitsi tukea, myös mahdollistaa uuden oppiminen. (Kurki ym. 2010, 168, 181–185.)

Vankila on myös otollinen paikka luoda uusia ryhmiä ja saada uusia jäseniä jo olemassa oleviin ryhmiin (Kurki ym. 2010, 135). On kuitenkin hyvä muistaa, että vaikka rikolliseen elämäntapaan sisältyy sinänsä myönteisiä piirteitä kuten yhteisöllisyys ja verkostoituminen, siihen kuuluva epäluottamuksen kulttuuri tekee siitä uuvuttavaa. Vaikka vankien ”yhteisöllisyys” helpottaa vankilaelämän sietämistä, sen päävire ei kuitenkaan ole myönteinen ja rakentava (Kurki ym. 2010, 161). Tämän vuoksi ryhmäytymistä ei ole syytä ajatella pelkkänä rikolliseen alakulttuuriin juurtumisena, vaan mahdollisuutena kiinnittyä kuntouttaviin ryhmiin.

Tärkeä innostamisen väline on luovuus, jonka avulla voidaan rakentaa uusia näkökulmia ja toimintatapoja muutoksen tueksi. Vangit ovatkin voineet tehdä elämänsä näkyväksi muun muassa teatterin keinoin: Vanajan vankilan naisvangit

esittivät vuonna 2009 osaksi uudelleen kirjoittamansa version Grimmin sadusta *Punahilkka*. Vankilateatteriprojektille suunnitellaan myös jatkoa. (Liikamaa 2010.)

Sosiokulttuurisen innostamisen mukainen pyrkimys tasa-arvoiseen vuoropuheluun avaa mielenkiintoisia mahdollisuuksia vankilassa, joka on perinteisesti totuttu näkemään autoritaarisuuden kenttänä. Lisäksi sosiaalipedagogisen näkemyksen hyödyntämistä rikosseuraamusalalla tukee sosiaalipedagogiikan joustavuus ja kyky mukautua olosuhteisiin. Tärkeää onkin, että keskustelu sosiaalipedagogiikan tehtävistä seuraa aikaansa ja on valmis reagoimaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin (Hämäläinen 1999, 13).

Yhdenvertaisuuden toteutuminen on kuitenkin vaikeaa, mikäli vapautuva vanki ei koe olevansa *osallinen* siitä yhteiskunnasta, johon hänen tulisi siirtyä. Osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan edellyttää riittävän yhteiskunnallisen identiteetin kehittymistä. Yksilöä ympäröivät sosiaaliset verkostot ja niiden toimintaa ohjaavat normit, tavat ja moraalikoodistot voivat joko lisätä tai kaventaa yksilön osallisuutta yhteiskunnasta. (Ks. mm. Hämäläinen 1999, 79–80.) Se yhteiskunta ja ne yhteisöt, joihin vanki on kiinnittynyt, eivät kuitenkaan ole ”norminmukaisia”. Rangaistuksen vuoksi eristyksiin joutunut on vieraantunut ”ulkomaailman” kulttuurista ja arvoista, ja toisaalta lainrikkojan omia arvoja pelätään tai halveksutaan. (Kääriäinen 1994, 208.)

Sitä, miten vangin vieraantuneisuus ja eristyneisyys yhteiskunnasta rajoittavat sopeutumista vapauteen, tehdään näkyväksi seuraavassa osiossa. Haasteiden kartoitus on tärkeää, jotta ymmärretään, miksi kuntouttavaan työhön keskittyntä vapauttamisyksikköä ylipäänsä suunnitellaan. Pohdintaa puoltaa myös se, että yksi sosiaalipedagogiikan keskeisimpiä käsitteitä on *osallisuus*.

3.2 Vapautuvien vankien osallisuuden haasteet

Osallisuudella tarkoitetaan yhteisöön liittymistä ja kuulumista, mikä edellyttää vastavuoroista toimintaa yhteisön jäsenten välillä. Osallisuus synnyttää sitoutumista ja sitä kautta halua vaikuttaa ja osallistua päätöksentekoon. (Oranen 2008, 9.)

Toisaalta osallisuus voi sisältää myös mahdollisuuden päättää olla osallistumatta toimintaan (Järvikoski & Härkäpää 2006, 139).

Rikoksenteelijän osallisuutta rajaa monin tavoin hänen marginaali elämäntapansa. Erityisesti pitkäaikaisvangit sekä rikoksenuusijat ovat monin tavoin huono-osaisia: heillä on taloudellisia vaikeuksia sekä ongelmia asumisen ja päihteiden käytön kanssa, ja he ovat usein työttömiä ja heikosti koulutettuja (vrt. Kyngäs 2000, 25). Tätä myötäilee Järvikosken ym. (2006, 138) maininta sosiaalisesta osallisuudesta eli tilasta, jossa syrjäytymisen riski on pieni. Etenkin rikoksenuusijoiden sosiaalinen osallisuus on usein kauttaaltaan puutteellinen. Heidän kohdallaan osallisuuden käsitteeseen liittyykin usein kiinteästi syrjäytyminen.

Monet epäonnistuneet vapautumiset ja iän karttuminen lisäävät vapautuvien ahdistusta, epävarmuutta ja syrjäytyneisyyttä. Huoli osaamisesta voi liittyä tavallisiin arkiasioihin kuten bussilla kulkemiseen tai kaupassa käyntiin. Samoin etenkin nuoria saattaa huolestaa, ovatko he jääneet ajasta jälkeen: millaisiksi ystävät, muoti tai kieli ovat muuttuneet? Vapautumiseen tai lomiin voi liittyä jopa pelkoa, joka puretaan usein päihteisiin. (Kääriäinen 1994, 117, 178–182; ks. myös Kyngäs 2000, 148.)

Yksi vapautumisen suurimpia haasteita onkin päihteiden väärinkäyttö; on arvioitu, että noin 80 prosentilla vangeista on päihdeongelma (Granfelt 2003, 13). Monet rikoksista tehdään päihdyttävien aineiden alaisena tai niiden saamiseksi, ja mitä ”kosteampi” elinpiiri on, sitä syvemmäksi päihdekierre muuttuu. Loppujen lopuksi päihdeongelma valtaa elämän ja tekee sen vapaudesta näennäistä.

(Ks. mm. Kääriäinen 1994, 182–184; Kyngäs 2000, 92–94.)

Vankeustuomio vaikuttaa vangin sosiaalisiin suhteisiin. Vankilassa kaikki toiminnot tapahtuvat rajoitetulla alueella samojen ihmisten kanssa. Sosiaalinen hierarkia on korostainen, ja asiakkaan ja henkilökunnan välisiä suhteita määrittää pikemminkin väistämättömyys, ei valinta. (Kauppila 1999, 59.) Toisaalta vankeustuomio katkaisee usein vangin ihmissuhteet, jolloin vapautumiseen liittyy suuri huoli yksinäisyydestä. Vapautuvia saattaa askarruttaa myös pelko vankilataustan

esiintulosta. Erityisesti henkirikoksen tekijä saattaa joutua ”sosiaaliseen elinkautiseen”. (Kyngäs 2000, 150, 153–154.)

Vankilassa olo voi myös passivoida vangin. Kuvaava on Timosen (2009) haastatteleman ”Petén” toteamus:

Siellä linnassa joku tekee sun puolesta kaiken, päätökset ja kaiken... avaa ovetkin sulle valmiiksi. Muutos on aikamoinen kun pääset siviiliin, sun pitää ruveta itse hoitamaan kaikki. (Timonen 2009, 180.)

Päiväjärjestys sanellaan valmiiksi, ja byrokraattinen ja uuvuttava vankilajärjestelmä vieraannuttaa vangin omien asioiden hoidosta. Passiivinen virran mukana eläjä on kieltämättä valvonnan kannalta vaivattomampi. (Kyngäs 2000, 106.) Passiivisuus näkyy myös Kääriäisen (1994, 96) havaitsemassa puhunnassa: vaikka rikoksenteelijät korostivat itsenäisyyden merkitystä oman elämän hallinnassa, rikoksiin ajautuminen saatettiin nähdä passiivisena ”luiskahtamisena”. Rikokset ”sattuivat” tapahtumaan. Tällä tavoin rikoksenteelijä ulkoistaa vastuunsa rikoksesta, mikä ei edistä irtautumista rikosuralta.

Vapautumisen jälkeinen arki vaikeutuu merkittävästi, jos vangilla ei ole aikaisempia kokemuksia tavallisen arkielämän hoitamisesta. Arkielämä ja osallisuus omasta elämästä tarvitsee tuekseen ennen kaikkea asunnon, sillä jos asuntoa ei ole, ajautuminen entisiin kuvioihin on todennäköisempää. Pelkät seinät eivät kuitenkaan riitä, vaan kotikokemus on tärkeä, jotta asumisessa onnistuttaisiin. (Granfelt 2003, 42–45.) Kodin ylläpitäminen voi kuitenkin olla haasteellista vapautumisen jälkeen, jos vangilla ei esimerkiksi laitostaustan vuoksi ole koskaan aiemmin ollut kiinteää kotia. Lisäksi on hyvä huomata, että vankila voi tuntua rikoksenteelijästä kodilta. Erityisesti pitkän, pääosin samassa vankilassa suoritetun rangaistuksen aikana rikoksenteelijä on voinut tutustua sekä henkilökuntaan että toisiin vankeihin niin, että vankilan jättäminen tuntuu haikealta (Kyngäs 2000, 148).

Lisäksi vangin mielikuvat siviilistä ja vapaudesta saattavat olla lähes myyttejä onnellisesta elämästä. Tuomion aikana vapaudesta haaveillaan maltillisesti, jotta kaipuu siviilielämään ei käy liian ankaraksi, mutta vapautumisen lähestyessä toi-

veet kasvavat. Koska vankilassa ei ole luonnollista perhe-elämää, haaveet perheestä voivat olla epärealistisia. Laitosajan hyvittävän onnen ja menestyksen oletetaan alkavan nopeasti vapautumisen jälkeen. Tällainen ajattelu voi johtaa siihen, että menestystä tavoitellaan entisin, rikollisin keinoin. (Kääriäinen 1994, 178–179.)

Riski toimeentulon hankkimiseen laittomin keinoin kasvaa myös siksi, että vapautuvien vankien taloudellinen tilanne on usein tiukka. Kauppilan (1999, 185–191) tutkimuksesta käy ilmi, että vapautuvien vankien taloudellista turvatomuutta aiheuttivat muun muassa menojen suuruus, vankilassa maksettavan työ- tai käyttörahan niukkuus tai toimeentuloturvajärjestelmien väliin putoaminen. Toisaalta pitkän vankeusrangaistuksen aikana rahankäyttötaito ruostuu ja rahan arvo hämärtyy (Kyngäs 2000, 152).

Usein vangeilla on myös suuret velat, joista osa on syntynyt rikosten perusteella määrättyistä korvausvelvollisuuksista. Koska vankeusaikana tuomituilla ei ole mahdollisuutta lyhentää velkaa, korot kasvavat jopa vuosia. Velkaa voi siten vapautuessa olla satoja tuhansia euroja. Aina vanki ei kuitenkaan voi suorittaa velkaansa vaikka halua olisikin, sillä maksujärjestelyt ovat usein joustamattomia. Luottokelpoisuutta on tällöin mahdoton saavuttaa. (Timonen 2009, 185–186; ks. myös Kyngäs 2000, 178.)

Lisäksi heikosti koulutetun vangin työllistyminen on vaikeaa tai palkkatulo pieni. Työnhakijoista karsitaan helposti taustaltaan epäsojivat hakijat, ja työnantajalla on oikeus pyytää hakijalta rikosrekisteriotetta. Työnantajan silmissä etenkin henkirikosmerkinnät eivät välttämättä vanhene. Heikot työllistymismahdollisuudet voivat ajaa vapautuneen harmaille työmarkkinoille, joilla hänen ei tarvitse selitellä menneisyyttään eikä asettaa itseään arvosteltavaksi tai hylättäväksi. (Kyngäs 2000, 174–180.)

Motivaatio selvitä vapaudessa voi myös olla vähäinen, mikäli vapautuvaa odottaa oikeusistuimissa uusia tuomioita, joita ei ole ehditty yhdistää edelliseen tuomioon. Vapauteen kiinnittyminen muutamaksi viikoksi tai kuukaudeksi tuntuu turhalta, sillä siviilissä ollaan vain käymässä. Vapautunut keskittyy pikemminkin nauttimaan lyhyestä vapauden hetkestä, eikä asunnon tai työpaikan hankkiminen ole

ajankohtaista. Pitkäjännitteisyyttä vaativa tukien hakeminen jää sekin tekemättä. (Timonen 2009, 181; ks. myös Kyngäs 2000, 157, 185.)

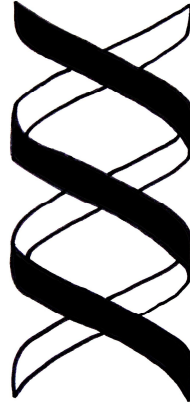
Juuri tulevaisuuden lyhytjänteinen suunnittelu aiheuttaa vaikeuksia ajanhallinnassa ja arjen suunnittelussa. Vankilassa päivä etenee yhteisten raamien mukaan, mutta vapaudessa aikaa pitää hallita itse. Elämästä kuitenkin puuttuvat usein tavalliset, rutiineja muodostavat tekijät kuten perhe ja työ. Yllättäen aikaa on loputtomasti – ja toisaalta impulsiivinen elämäntyyli saattaa päättää vapauden milloin tahansa. Tällöin on helpompi nauttia elämästä päivä kerrallaan. (Ks. mm. Kääriäinen 1994, 196–198.)

3.3 Tuen ja kontrollin suhde rikosseuraamusalalla

Kriminaalipolitiikan perustavoitteita ovat rikos- ja kontrollihaittojen minimointi sekä oikeudenmukainen jakaminen. Rikoslakia on pidettävä viimesijaisena keinona, eikä tällöinkään rangaistusta voi määrätä hinnalla millä hyvänsä, vaan siitä on oltava yhteiskunnallisesti enemmän hyötyä kuin haittaa. Rikoksantorjunnan kannalta rangaistusajan kuntoutustoimilla voidaan myös vaikuttaa rikosentekijän asenteisiin ja käyttäytymistottumuksiin rikoksia ehkäisevästi. (Lappi-Seppälä 2006, 63–69, 80.)

Edellä olevassa määritelmässä näkyy rikosseuraamustyössä olennainen tuen ja kontrollin rinnakkaisuus. Toisaalta tuen ja kontrollin dilemma on läsnä auttamistyössä yleensäkin. Esimerkiksi Juhila (2006, 216) toteaa, että vaikka sosiaalityöntekijöiden tarkoituksena on toisaalta olla asiakkaiden rinnallakulkijoina ja äänitorvena, heidän tulee toisaalta huolehtia siitä, että asiakkaiden toiminta ei ole haitallista näille itselleen, lähiympäristölle tai yhteiskunnalle.

Tässä opinnäytetyössä tukea ja kontrollia ei käsitellä vastapareina, vaan niiden ajatellaan limittyvän toisiinsa. Ilmiötä voi kuvata kaksoiskierteenä (kuvio 2), jossa tuki ja kontrolli kulkevat rinnakkain ja toisiinsa kiertyen:

TUKI   KONTROLLI

KUVIO 2. Tuen ja kontrollin kaksoiskierre

Kontrollin kuuluminen itse rangaistusjärjestelmään on toki luontevaa. Vankeuslaissa todetaan yksiselitteisesti, että ”[v]ankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen”(Vankeuslaki 767/2005, 1 luku 3 § 1 mom.). Lisäksi täytäntöönpanon on oltava turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Tämä edellyttää vääjäämättä monimuotoista kontrollijärjestelmää.

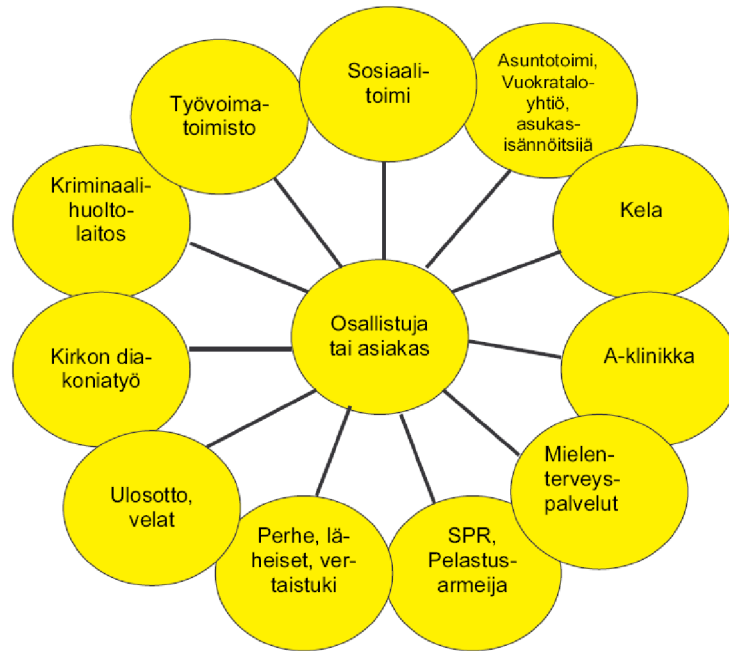
Kontrolli ei kuitenkaan voi olla mielivaltaista, sillä laki edellyttää muun muassa vankien oikeudenmukaista ja ihmisarvoista kohtelua sekä kieltää syrjinnän (Vankeuslaki L767/2005, ks. myös Myhrberg 2007, 18–19). Kaikkiaan toiminnoille on oltava selkeät perustelut. Toisaalta kontrollin alla eläminen kuuluu kenen tahansa yhteiskunnan jäsenen elämään. Yhteiskuntajärjestystä edistää sopeutuminen valtavirtaan ja sen normeihin. Mikäli se ei onnistu, sopeutumattomat voidaan rajata yhteiskunnan ulkopuolelle. (Ks. Juhila 2006, 80.)

On kuitenkin kuvaavaa, että syrjäytymistä pohtiessaan Juhila (2006, 80) puhuu juuri *valtakulttuuriin* sopeutumattomuudesta, sillä kontrolli ja kurinpito ovat aina sidoksissa vallankäyttöön. Valtaa käyttävät ne, joilla on siihen mahdollisuus. He asettavat säännöt ja rajat omasta näkökulmastaan käsin. (Ks. esim. Foucault 1980, 289–295.) Tähän liittyy ajatus siitä, että yhteiskunta itse tuottaa rikoksensa ja rikollisensa (ks. esim. Kääriäinen 1994, 18). Se, mitä kulloinkin kontrolloidaan – tai tuetaan – riippuu käsillä olevasta ajanjaksosta ja sen tapahtumista.

Vangin osallisuutta yhteiskunnasta pyritään tukemaan monin eri tavoin. Laki edellyttää rangaistusajan suunnitelmaa, joka tulee laatia yhdessä vangin kanssa. Suunnitelmaa on täydennettävä hyvissä ajoin ennen vapautumista vapauttamissuunnitelmalla, jota laadittaessa tulee huomioida vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelutarpeensa. (Vankeuslaki 767/2005.)

Lisäksi vangin osallisuuden kannalta on tarkoituksenmukaista, että hänellä on mahdollisuus olla yhteydessä laitoksen ulkopuolelle rangaistuksen aikana. Siksi vangilla on oikeus tavata läheisiään, käyttää puhelinta sekä olla kirjeenvaihdossa. Lähtökohtaisesti vangilla ja viestin vastaanottajalla on oikeus olettaa, että viesti jää heidän välisekseen. Turvallisuuden vuoksi tapaamisia, puhelimen käyttöä tai kirjeenvaihtoa voidaan kuitenkin rajata tarkoin, lainmukaisin edellytyksin. (Vankeuslaki 767/2005, ks. myös Myhrberg 2007, 39–60.)

Sosiaalihuoltolaissa (710/1982) ei erityisesti puhuta vapautuvien vankien jälkihuollosta tai yhdyskuntaseuraamusten piirissä olevien tukipalveluista. He kuuluvat yleisen valtiollisen tuki- ja palvelujärjestelmän piiriin. Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaiden keskeisimpiä tukipalveluita ovat sosiaalihuolto, päihde- ja asumispalvelut, sosiaali- ja toimeentuloturva sekä muut kuntouttavat toimet. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982; Rikoksettomaan elämäntalouteen 2001:2, 63–64.) Kuvio 3 osoittaa, kuinka monitahoinen vapautuvan vangin palvelutarve sekä siihen liittyvä tukiverkosto saattaa olla:

KUVIO 3. Vapautuvien vankien tuen muodot (Sosiaaliportti 2008)

Koska vapautuvan vangin palvelun tarve on suuri, verkostoyhteistyö yhteiskunnan tukipalveluiden sekä mahdollisesta valvonnasta vastaavien yhdyskuntaseuraamustoimistojen kanssa on vangin vapautuessa ensiarvoisen tärkeää. Verkostotyöllä tavoitellaan saumatonta palvelujatkumoa, ”saattaen vaihtamista.” (Vankeinhoidon perusteet 2002, 162–163.) Erityisen kriittistä aikaa on vapautumisen alkuvaihe (Granfelt 2003, 12). Toisaalta Timosen (2009, 151) tutkimuksesta käy ilmi, että asioihin pitäisi tarttua jo heti tuomion alussa.

Rikosseuraamustyön kannalta merkittävä on Granfeltin (2005) toteamus siitä, että vankilakierteessä elävien kanssa työskentely vaatii paitsi pitkäjänteisyyttä ja syventymistä, myös asiakasryhmän elämäntavan tuntemusta ja ymmärrystä. Erityisen haastavaksi työn tekee se, että vapautuvilla vangeilla on vaikeuksia sitoutua pitkäkestoiseen kuntouttavaan toimintaan. (Granfelt 2005, 121–122.) Lisäksi työ viranomaisten kanssa saattaa arveluttaa vapautuvaa, sillä monella lainrikkojalla on taustallaan pitkä kontrollijärjestelmän asiakkuus lastensuojelusta ja koulukodista alkaen.

Tutkimuksessaan rikoksenuusijoista Kääriäinen (1994) puhuukin rikosuran institutionaalista puolesta, jonka muodostavat poliisikontrolli, rangaistusjärjestelmä

ja erilaiset jälkihuoltojärjestelmät. Hänen mukaansa rikoksenuusijan kuva yhteiskunnasta merkitsee usein samaa kuin viranomaistoiminta – eikä kuva tavallisesti ole myönteinen. Viranomaisen toimintaa ei nähdä tukena ja mahdollisuutena, vaan hänet kohdataan tarkkailijana, joka pyrkii vain rajaamaan rikollisen elämää. (Kääriäinen 1994, 97.)

Siksi luottamuksen rakentaminen on erityisen tärkeää, sillä kuten Särkelä (2001) huomauttaa, monien auttamistyön asiakkaiden luottamus on petetty useaan kertaan, ja toisaalta he ovat itse oppineet pettämään. Luottamus on tärkeää myös siksi, että sen avulla asiakas tuntee, että hänestä ja hänen tarpeistaan välitetään. (Särkelä 2001, 35, 40.)

Luottamuksen lisäksi tuki tarvitsee onnistuakseen kuitenkin taakseen myös rikosentekijän muutoshalukkuuden ja sitoutumisen (Rikoksettomiaan elämönhallintaan 2001:2, 91). Kyngäksen (2000, 213) haastattelemien vankien mukaan on tärkeää uskoa itseensä ja tehdä lujasti töitä muutoksen hyväksi. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että vanki on mukana laatimassa rangaistusajan suunnitelmaansa. Käytännössä tämä ei kuitenkaan aina toteudu: suunnitelma saatetaan rakentaa pelkäämään kirjallisesta materiaalista, ja se ojennetaan vangille valmiina (Kurki ym. 2010, 129). Lisäksi lähes puolelta vangeista puuttuu vapautumissuunnitelma (YLE Uutiset 20.9.2010).

On myös syytä huomata, että lainrikkojan kontrollointi jatkuu usein tuomion suorittamisen jälkeenkin. Itse asiassa Kääriäinen (1994, 183) toteaa, että siviilimaailmassa elämä voi olla vankilaakin kontrolloidumpaa. Tähän viittaa myös Garlandin (2001, 6) huomautus siitä, että rikollisuuskontrollia säätelevät paitsi viranomaistoiminta, myös yhteisön epäviralliset käytänteet. Vapautunut kantaa vankilatuomion leimaa itsessään. Kokonaisvaltaisen kontrollin alla eläminen saattaa aiheuttaa sen, että lainrikkoja alkaa elää siten kuin ”kaikki odottavat hänen elävän”, toisin sanoen pitää rikosuran jatkamista ainoana vaihtoehtonaan. Tähän voi sisältyä myös kapinaa järjestelmää kohtaan. (Ks. mm. Foucault 1980, 363–366.)

Lopuksi on hyvä muistaa, että rikollisesta elämäntavasta irrottautuminen on pitkäjänteinen psykososiaalinen prosessi, joka saattaa kestää vuosia. Siksi lyhyellä

aikavälillä tehdyt rikoksenuusimisseurannat eivät kerro koko totuutta rikosseuraamusjärjestelmän työn vaikuttavuudesta. Muutosprosessi saattaa olla jo käynnissä, mutta uusimislukujen sijaan se näkyy välillisesti esimerkiksi parantuneina ihmissuhteina, ystäväpiirin muutoksina, vähentyneenä päihteidenkäyttönä tai työelämään kiinnittymisenä. (Lappi-Seppälä 2006, 58.)

3.4 Aikaisemmat tutkimukset

Vapauttamisyksiköstä ei ole tehty Suomessa aiempia tutkimuksia, sillä suunnitteilla oleva vapauttamisyksikkötoiminta olisi maamme ensimmäinen. Tätä tutkimusta varten käytössä on ollut niukasti sitä koskevia raportteja ja selontekoja. Vapautuvien vankien elämänhallintataitoja, osallisuutta sekä yhteiskuntaan sijoittumisen haasteita on sen sijaan kartoitettu useissa tutkimuksissa. Aikaisemmissa tutkimuksissa on leimallista se, että tutkimuksesta toiseen kirjoittajat viittaavat samoihin teoksiin – ja toisiinsa.

Kati Ahosen (2010) tutkimuksen tarkoituksena on selvittää ne tavoitteet, joita vapautuvat vangit asettavat yhteiskuntaan sijoittumiselleen sekä millaisia palveluntarpeita heillä on vapautumisvaiheessa. Lisäksi tuodaan esiin tukipalveluiden kehittämistarpeita vapautuvan vangin näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan vapautuvien vankien yhteiskuntaan sijoittumisen päämääränä oli vankilaan johtaneesta elämäntavasta irroittautuminen ja elämän normaalius. Vapautumisvaiheessa tarvittavien erilaisten tukipalveluiden sisältö painottui elämisen perustarpeisiin ja henkisen tuen tarpeisiin. Yhteiskuntaan sijoittumista tukevilla palveluilla oli useita kehittämistarpeita, ja vapautuvat vangit kokivat saavansa liian vähän tukea vapautumisvaiheessa. Tutkimuksen mukaan vapautumisen suunnitteluun tulisi kiinnittää enemmän huomiota ja lisätä mahdollisuutta asteittaiseen vapautumiseen.

Juha Kääriäisen (1994) tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista on julkaisuvuodestaan huolimatta yhä ajankohtainen. Konstruktivistisen lähtökohtansa mukaisesti hän selvittää, mitkä teot yhteiskuntamme määrittää rikoksiksi ja millaisia rikollisryhmiä määritelmät tuottavat. Hän keskittyy rikoksenuusijoihin ja näiden rikosuran kehitykseen eri ikävaiheissa. Vapauttamisyksikkötoiminnan

kannalta erityisen antoisia ovat rikosuralta irtautumisen kuvaukset, joissa pohditaan irtautumisen tiellä olevia esteitä. Kääriäisen tutkimuksesta näkyy hyvin selvästi se, että pelkkä väsyminen rikolliseen elämäntapaan ja sen kielteisiin puoliin ei riitä: rikosuralta irtautumiselle on oltava kyllin puoleensavetävä vaihtoehto, jotta rikoksenteijä kokee elämänmuutoksen vaivan arvoiseksi (Kääriäinen 1994, 265–266).

Käsitystä rikoksenteijöiden elämäkulusta laajentaa Margit Kyngäksen (2000) tutkimus nuorena rikosuransa aloittaneiden miesten lapsuudesta, vankeudesta sekä vankeuden jälkeisestä elämästä. Tutkimus on urauurtava siksi, että se on ensimmäinen vankilasta vapautuneiden myöhempiä elämänvaiheita kuvaava seuranta-tutkimus, jolle vankeinhoito-osasto myönsi tutkimusluvan. Käsillä olevan työn kannalta tutkimus on ollut merkittävä taustatekijä siksi, että siinä kuvataan vapautuvien vankien osallisuuden haasteita kautta linjan.

Mona Särkelä (2009) puolestaan tarkastelee tutkimuksessaan huono-osaisten, päihteidenkäyttäjien, asunnottomien ja vankien, osallisuutta ja aktiivista kansalaisuutta. Tutkimustulosten perusteella huono-osaisten ryhmien osallisuus sekä aktiivisen kansalaisuuden toteuttamismahdollisuudet näyttävät heikoilta. Huono-osaisten tarjotaan vastuuta, mutta ei valtaa omaa elämää koskevassa päätöksenteossa. Vastuun tarjoaminen ilman valtaa nousi tutkimuksessa esille erityisesti palvelujärjestelmän tasolla.

Riitta Granfeltin (2003, 2005) tutkimukset kuvaavat vankien asunnottomuutta. Granfeltin mukaan asunnottomuuden vähentäminen on nähtävänä yhteiskuntapolitiittisena toimenpiteenä, jolla pystytään lieventämään ja ehkäisemään syrjäytymistä. Asunnolla on tärkeä merkitys yhteiskuntaan sopeutumisen kannalta.

Edellä mainittuja on täydentänyt ja syventänyt Helena Timosen (2009) narratiivinen tutkimus pitkäaikaisten rikoksenteijöiden elämäkulusta ja muutostarinoista. Tutkimusta varten on haastateltu seitsemää miestä, jotka ovat saaneet vankeustuomion väkivaltarikoksesta. Timonen selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat muutoshalukkuuden syntymiseen ja miten elämänmuutos on vapaudessa onnistunut.

4 TUTKIMUKSEN TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimuksen päätarkoituksena on selvittää, millaisia odotuksia *vankilataustaisten parissa työskentelevillä työntekijöillä ja rangaistustaan suorittavalla vangilla on Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta*. Alatavoitteena on selvittää haastateltavien ajatuksia siitä, miten rangaistuksen suorittamista vapauttamisyksikössä tulisi tukea ja toisaalta kontrolloida. Lisäksi pyritään kartoittamaan suuntaa antavasti, millaista vapauttamisyksikkötoimintaan liittyvä yhteistyö eri sidosryhmien ja viranomaisten välillä voisi olla.

Tutkimus antaa toimeksiantajalle tietoa ja palautetta mahdollisen vapauttamisyksikön toiminnan kehittämistä varten.

Tutkimustehtäviksi määritettiin seuraavat kysymykset:

1. Millaisia odotuksia haastateltavilla on vapauttamisyksiköstä yleisesti?
2. Miten asiakkaiden arkielämää vapauttamisyksikössä tulisi tukea? Entä kontrolloida?
3. Kuinka viranomaisyhteistyötä voisi hyödyntää vapauttamisyksikkötoiminnassa?

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Toimeksiantajan toiveesta työtä varten haastateltiin eri alojen ja toimenkuvien työntekijöitä. Toive pohjautui siihen, että verkostotyö, moniammatillinen osaaminen sekä yksilöllinen palveluohjaus ovat keskeisimpiä menetelmiä erityisryhmien kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Lisäksi vangin osallisuuden ja voimaantumisen kannalta eri tahojen tiiviillä yhteistyöllä voidaan varmistaa työn jatkuvuus ja tietojen katkeamaton kulku. Yhteistyötä tehdessä on kuitenkin huomioitava lainmukainen salassapitovelvollisuus sekä vangin oma suostumus tietojen antamiseen. (Rikoksettomaa elämänhallintaan 2001:2, 70, 79–80.)

Haastatellut henkilöt edustivat sekä tuen että kontrollin toimenkuvia. He toimivat rikosseuraamustyöntekijän, sosiaalityön, 3. sektorin, järjestyspoliisin sekä vanginvartijan tehtävissä. Lisäksi haastateltiin vankia, joka suoritti tuomiotaan suljetussa laitoksessa. Jako tuen ja kontrollin toimenkuviin oli kuitenkin teoreettinen eikä ohjannut tutkijoiden suhtautumista haastateltaviin tai haastatteluaineistoon. Käytännön haastattelut vahvistivatkin, että jako oli mahdotonta, sillä sekä tuen että kontrollin elementit olivat kaikkien haastateltavien puheessa läsnä. Analyysi pyrittiin rakentamaan mahdollisimman neutraalisti ja tasapuolisesti haastateltujen näkemyksiä kunnioittaen (vrt. Kuula 2006, 206).

Kohderyhmän rajaamisessa tehtiin useita tarkentavia ratkaisuja. Työn luonteen vuoksi katsottiin tarkoituksenmukaisemmaksi haastatella jo vapaudessa olevien lainrikkojien parissa työskentelevää sosiaalialan ammattilaista; toinen mahdollisuus olisi ollut vankilan sosiaalityöntekijä. Vanginvartijan ja vangin kohdalla oli ratkaistava, tulevatko he suljetusta vankilasta vai avolaitoksesta. Lopuksi haastattelut järjestyivät siten, että molemmat olivat suljetuista vankiloista.

Ajatuksia herätti myös se, olisiko tarkoituksenmukaisempaa haastatella juuri vapautunutta vankia vai yhä tuomiota suorittavaa. Pohdintaa sävytti mahdollisuus, että juuri vapautuneen lainrikkokojan, avolaitoksessa olevan tai suljetussa vankilassa olevan vangin haastatteluhetken näkökulmissa olisi eroja. Toimeksiantajan toiveesta haastateltiin kuitenkin suljetussa laitoksessa tuomiotaan suorittavaa vankia.

Poliisin näkökulman tarpeellisuus herätti runsaasti keskustelua työn eri vaiheissa sekä tutkijoiden kesken että ulkopuolisten arvioijien taholta. Poliisi nähtiin liian kontrolloivana tahona tutkimuksessa, jonka keskiössä olivat vapautuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Vastineeksi ehdotettiin esimerkiksi vapauttamisyksikön alueella toimivan asukas yhdistyksen ajatusten selvittämistä ympäristön mielipiteen selvittämiseksi. Tämä oli kuitenkin mahdotonta siksi, että tutkimusta tehtäessä vapauttamisyksikön tulevasta sijainnista ei ollut vielä tietoa. Lisäksi alueen asukkaat eivät kuulu rikosseuraamustyön kenttään työntekijöinä.

Toisaalta poliisin haastattelua tuki poliisitoimen yleistehtävä yhteiskunnan turvallisuuden takaajana. Juuri siksi haastateltavaa pyydettiin nimenomaan järjestyspoliisista, sillä järjestyspoliisit tekevät turvallisuuden takaamisen kannalta konkreettista kenttätöitä. Lisäksi rikospoliisin haastatteluun olisi saattanut liittyä liian voimakkaasti se oletus, että vapautuvat vangit ajautuisivat uusintarikollisuuteen.

Kohderyhmän selvittyä oli pohdittava, kuinka paljon haastateltavien toimenkuvasta voitiin kertoa vaarantamatta heidän anonymiteettiään. Tämän vuoksi seuraavassa esitellään kohderyhmän toimenkuvat yleisellä tasolla mutta kuitenkin siten, että huomioidaan vankien tai vankilataustaisten parissa tehtävän työn näkökulma. Toimenkuvien kiteyttämisessä on hyödynnetty haastateltavien omia kuvauksia työstään.

Sosiaalityö

Me ollaan muutenkin apuna ja tukena hänen elämänsä selvittelyissä.

Sosiaalityön toimenkuvat ovat tehtävästä riippuen varsin eriytyneitä, ja vankien kanssa tehtävä työ vaatii erityisosaamista (Rikoksettomaan elämönhallintaan 2001:2, 69). Sosiaalityön tärkeimpänä tavoitteena on luoda tukirakenteita asiakkaan elämään ja lisätä hänen osallisuuttaan. Lisäksi Antti Särkelä (2001) toteaa osuvasti, että sosiaalialan työntekijä on ”eräänlainen sovittaja”, jonka tehtävänä on yhdistää apua tarvitseva ja yhteiskunta. Ilman molemminpuolista sopeutumista yhdistäminen ei onnistu. (Särkelä 2001, 132.)

Kolmas sektori

Me annetaan tukea se mitä pystytään, ja lähinnä sisäiseen eheytymiseen, voimaantumiseen, kuntoutumiseen.

Monet kolmannen sektorin toimijat työskentelevät eri tavoin vankien tai vankilataustaisten asiakkaitten kanssa. Järjestöjen tehtävinä on tukea vapautuvia vankeja muun muassa edistämällä heidän elämönhallintataitojaan, tarjoamalla päihde- ja asumispalveluja sekä vertaistukea. Osa järjestöistä tukee ja ohjaa myös vapautuvan

läheisiä ja perhettä. Lisäksi järjestöt toimivat usein vankien etujen ajajina sekä yhteiskunnallisen keskustelun herättäjinä. (Järjestöistä tarkemmin mm. Portti Vapauteen 2010 – Järjestöt.)

Vanginvartija

Sehän on sitte sitä vanginvartijan työtä, ohjaamista, neuvomista ja välillä palvelemistakin.

Nykyisessä vanginvartijoiden koulutuksessa on otettu huomioon uuden vankeuslain mukaiset tavoitteet, jotka edellyttävät henkilöstörakenteen kehittämistä. Vanginvartijan työn lähtökohtana ovat yhteiskunnan, henkilökunnan ja vankien turvallisuudesta huolehtiminen sekä velvollisuus toimia siten, että vangin valmiudet elää rikoksetonta elämää paranisivat. Vartijan työn erityispiirteeksi mainitaan toimivallan rajoissa tapahtuva toisen yksilön ohjaaminen, joka voi olla luonteeltaan valvovaa tai kuntouttavaa. Kuntouttavia toimia painotetaan yhä enemmän valvontatehtävän rinnalla. (Vankeinhoidon perustutkinnon opinto-opas 2010–2011, 2.)

Järjestyspoliisi

Poliisi on yleisviranomainen, jolle tulee kaikki yhteiskunnan ongelmat.

Poliisin tehtävänä on pyrkiä ylläpitämään yhteiskunnan turvallisuutta ja järjestystä asiallisesti ja puolueettomasti. Työhön kuuluu lain noudattamisen valvonta yksilön oikeuksia kunnioittaen. (Poliisi 2010.)

Rikosseuraamustyöntekijä

[E]hdonalaisessa vapaudessa olevien valvonta, ehdollisesti rangaistujen valvonta ja nuorisorangeistus. Lisäksi - - arviointi- ja ohjelmatyötä.

Rikosseuraamustyöntekijät työskentelevät sekä asiantuntija-, asiakas- että lähi-työssä. Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien sekä ehdollisesti valvontaan vapau-

tuneiden parissa tehtävä työ on pitkälti asiakastyötä. (Rikosseuraamuslaitos 2010b.)

Vanki

Vanki on henkilö, joka on menettänyt vapautensa rangaistuksen täytäntöönpanon vuoksi. Vanki voi olla sakkovanki, tutkintavanki tai vankeusvanki. (Särkelä 2009, 42.)

5.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena yksilöteemahaastatteluna. Menetelmä valittiin siksi, että tutkimuksen pyrkimyksenä oli tavoittaa haastateltavien näkökulma. Toimeksiantajaa palveli myös se, että laadullisessa haastattelussa on olennaista haastateltavien määrän ja kohderyhmän rajausta tarkoituksenmukaisesti. (Ks. Eskola & Suoranta 2003, 17–18.) Näin aineistoa saatiin kerättyä kattavasti ja täsmennetyksi.

Lisäksi puolistrukturoidussa teemahaastattelussa kysymykset voidaan esittää ilman tarkkaa järjestystä tai tiukkaa muotoilua, mikä helpotti pyrkimystä pitää haastattelutilanne luontevana. Joustavuudesta huolimatta pystyttiin kuitenkin käsittelemään jokaisen haastateltavan kanssa samoja asioita, minkä mikä teki aineistosta kiinteämmän kokonaisuuden ja lisäsi sen luotettavuutta. (Ks. Ruusuvoori & Tiittula 2005, 11.)

Laadullinen tutkimus on luonteeltaan prosessinomaista, ja tutkimussuunnitelma elää parhaimmillaan tutkimushankkeen mukana. Avoin tutkimussuunnitelma myös korostaa tutkimuksen eri vaiheiden kietoutumista yhteen. Aineistonkeruu, analysointi, tulkinta ja raportointi limittyvät toisiinsa. (Eskola & Suoranta 2003, 15–16.) Tämä sopi työn luonteeseen, sillä tutkijoilta puuttui pitkään muun muassa valmis raportti vapauttamisyksikön suunnitteluryhmältä. Myös haastattelujen järjestämisessä kohdatut haasteet edellyttivät tutkimussuunnitelman joustoa.

5.3 Aineiston hankinta ja käsittely

Ennen haastattelujen aloittamista tutkijat valmistivat teoriapohjan. Siihen jätettiin kuitenkin väljyyttä sen varalta, että haastatteluista nousisi esiin teemoja, joita ei etukäteen ollut huomioitu. Teemahaastattelulomaketta muokattiin yhdessä toimeksiantajan edustajan kanssa muun muassa mahdollisten asiavirheiden tai heikkojen kysymysten korjaamiseksi.

Varsinaisia esihaastateltavia oli kaksi, joista toinen toimi sosiaalialalla ja toinen edusti täysin muuta ammattikuntaa. Esihaastatteluissa testattiin muun muassa ajankäyttöä sekä aiheen herättämiä mahdollisia mielleyhtymiä ja rönsyilyjä. Esihaastatteluilla ei ollut vapauttamisyksiköstä muuta ennakkotietoa kuin sama lyhyt kooste, joka lähetettiin myöhemmin varsinaisille haastateltaville etukäteen. Esihaastattelujen perusteella koosteen sisältämä tietomäärä katsottiin sopivaksi haastattelujen onnistumisen kannalta. – Lopullinen haastattelurunko on nähtävissä työn liiteosiossa (LIITE 1). Haastateltaville lähetettyä ennakkotietokoostetta ei ole erillisenä liitteenä, sillä se sisälsi vapauttamisyksiköstä tiivistettynä samat tiedot kuin teoriaosiossa on esitetty.

Haastateltavien löytymisen haasteellisuus yllätti. Alustava tutkimussuostumus kysyttiin haastateltavien työyksiköiden vastuuhenkilöiltä. Tähän päädyttiin etupäässä siksi, että haastattelut toteutettiin haastateltavien työaikana. Toimeksiantajan ehdotuksesta vastuuhenkilöiden tavoittelu jaettiin siten, että tutkijat lähestyivät kirjeitse kolmatta sektoria, sosiaalityön tahoja sekä poliisitoimeja, ja toimeksiantajan edustaja pyrki sähköpostitse järjestämään rikosseuraamustyöntekijän, vanginvarhijan sekä vapautuvan vangin haastattelut. Ratkaisu oli perusteltu siksi, että toimeksiantajalla oli luontevat kontaktit jälkimmäisiin vastuutahoihin.

Ensimmäiset yhteydenotot tehtiin 9. syyskuuta 2010, ja vastausta pyydettiin 24. syyskuuta mennessä, mutta syyskuun loppuun mennessä ei ollut saapunut ainutakaan vastausta. Tutkijoiden kokemattomuus näkyi siinä, että saadun palautteen mukaan vastausaika oli liian lyhyt. Tilannetta pohdittiin yhdessä toimeksiantajan kanssa, jolloin päädyttiin soittamaan yksiköiden vastuuhenkilöille. Koska oli mahdollista, että tutkijoiden opiskelija-asema ei taannut riittävää uskottavuutta,

toimeksiantajan edustaja aloitti pääsääntöisesti puhelut ja kertasi tutkimusaiheen, ja jatkosta sopivat tutkijat. Heti ensimmäisellä soittokierroksella järjestyikin kolme haastattelua, ja tutkijat saivat loput kolme järjestettyä myöhemmin. Lopuksi kaikki haastattelut toteutuivat vajaan kolmen viikon aikana loka–marraskuussa 2010.

Itse haastattelutilanteisiin mentiin hyvissä ajoin, jotta nauhurin toimivuus, äänen kuuluvuus sekä haastattelutilan sopivuus saatiin varmistettua. Haastattelut tehtiin kasvokkain haastateltavien ehdottamissa tiloissa, pääsääntöisesti rauhallisissa työhuoneissa. Vankia haastateltiin vankilan lapsitapaamishuoneessa. Yhteensä haastatteluita toteutettiin suunnitelman mukaisesti kuusi.

Haastateltaville – vankia lukuun ottamatta – oli lähetetty ennakkoon sekä tutkimustiedote että lyhyt kooste suunnitellusta vapauttamisyksikkötoiminnasta. Koska taustamateriaalia ei voitu lähettää vangille etukäteen, hänelle varattiin runsaasti aikaa materiaaliin perehtymiseen ennen varsinaista haastattelua. Samoin toimittiin toisen haastateltavan kohdalla, jota kooste ei ollut tavoittanut. Tämänkaltaisten tilanteiden varalta materiaalia varattiinkin haastatteluihin mukaan. Kaikkiaan haastattelut sujuivat hyvin, ja saadut tallenteet onnistuivat.

Haastattelutilanteissa molemmat tutkijat olivat läsnä, jotta heränneitä ajatuksia saatettiin jakaa tuoreeltaan heti haastattelun jälkeen. Tutkijoista toinen haastatteli ja toinen seurasi sivusta kirjaten ylös mahdolliset asiat, joita tuli tarkentaa lopuksi. Haastattelut jaettiin puoliksi siten, että molemmille tuli tasavertaisesti päähaastatteluja. Tarpeen vaatiessa kakkoshaastatteli osallistui keskusteluun jo haastattelun aikana.

Jotta täysipainoinen aineistoon palaaminen olisi mahdollista, haastattelut nauhoitettiin. Nauhuria pyrittiin käyttämään luontevasti siten, ettei se häirinnyt haastateltavaa. Tutkijoilla oli tukena haastattelukysymysliuska, johon saatettiin tehdä lyhyitä merkintöjä muistin tueksi, mutta turhaa kirjoittamista vältettiin, jotta avoimelle vuorovaikutukselle jäisi tilaa. Tätä puoltaa se, että Hirsjärven & Hurmeen (2000, 92) mukaan muistiinpanojen kirjoittaminen haastattelun aikana voi katkaista haastattelutilanteen ja vähentää sen luontevuutta. Aineisto litteroitiin

tuoreeltaan, jotta haastattelutilanne oli selkeästi muistissa. Kaikkiaan litteroitua aineistoa kertyi 62 sivua.

5.4 Tutkimusaineiston analysointi

Sisällönanalyysi tehtiin teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Nauhoitukset kuunneltiin ensin läpi litterointeja lukien, minkä jälkeen aineistoa luettiin useita kertoja. Lukukerroilla aineisto koodattiin eri värein tutkimuskysymysten mukaisesti. Myös marginaaleihin kirjattiin sivumerkintöjä sekä pohdintoja.

Analysoinnin raakamateriaali ryhmiteltiin teemoittain tekstitiedostoiksi. Tiedostot muutettiin analyysitaulukoiksi, joihin kerättiin tiivistelmiä ja avainsanoja haastateltavien puheenvuoroista. Näin syntyneiden alakategorioiden pohjalta muodostettiin yläkategorioita, joista syntyivät analyysia ohjaavat pääteemat (ks. LIITE 2). Pääsääntöisesti syntyneet teemat osoittautuivat luontevasti tutkimuskysymysten suuntaisiksi, mikä helpotti vastausten löytymistä. Toisaalta myös vapaille assosiaatioille ja teemanmuodostukselle jätettiin tilaa.

Analyysi koostettiin raportiksi pääteemojen mukaan marras–joulukuussa 2010. Kirjoittaessa analyysitaulukoita kuljetettiin rinnan tekstin syntymisen kanssa luotettavuuden takaamiseksi. Suorat lainaukset otettiin alkuperäisistä litteroinneista sekaannusten välttämiseksi. Analysoinnin aikana tutkijat olivat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään, jotta sekä yhteisistä tulkintakehyksistä että eriävistä näkemyksistä voitiin neuvotella.

5.5 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Haastateltavat valittiin siten, että aineisto oli laadulliseen tutkimukseen riittävän kattava (Eskola & Suoranta 2003, 60). Haastateltavat edustivat molempia sukupuolia. Koska kohderyhmä oli luonteeltaan varsin heterogeeninen, luotettavuuden kannalta oli tärkeää varmistaa, että saatu aineisto on riittävän yhtenäistä. Tämä pyrittiin varmistamaan käyttämällä yksilöteemahaastattelua, jotta kaikkien haas-

tateltavien näkemyksiä kartoitettiin samoilta osa-alueilta. Lisäksi haastateltaville toimitettiin ennakkoon paitsi tutkimustiedote, myös lyhyt kooste suunnitellusta vapauttamisyksikkötoiminnasta, jolla pyrittiin varmistamaan se, että kaikki haastateltavat lähtivät yhdenvertaisesti samalta tietopohjalta. Haastattelun aikana kirjalliseen materiaaliin oli myös mahdollisuus palata muistin tueksi.

Rikosseuraamustyöntekijän asema herätti kuitenkin pohdintaa siksi, että toimenkuvansa vuoksi hänellä oli vääjäämättä enemmän tietoa suunnitellusta toiminnasta kuin muilla haastateltavilla. Käytännössä tämä ei kuitenkaan vaikuttanut haastatteluun merkittävästi, sillä ennakkotiedon lisäksi haastateltava toi esille runsaasti omia ajatuksiaan ja ideoitaan. Lisäksi työntekijän haastattelu oli tutkimuksen monipuolisuuden ja hyödynnettävyyden kannalta välttämätön.

Yksilöhaastatteluihin päädyttiin siksi, että ryhmähaastattelu olisi voinut aiheuttaa näkemyksiä vääristävää vastakkainasettelua tai tutkittavien joutumista eriarvoiseen asemaan esimerkiksi dominoivan ryhmänjäsenen vuoksi. Valintaa tuki toimeksiantajan näkemys. Haastattelut toteutettiin siten, ettei ulkopuolisilla ollut mahdollisuutta kuunteluun. Erityistietoa haastatteluiden suunnittelua varten saatiin Heini Kainulaisen (2004) artikkelista, joka käsittelee teemahaastatteluita kriminologisessa tutkimuksessa.

Luotettavuuden kannalta oli erityisen tärkeää, että vankia voitiin haastatella ilman ulkopuolisen henkilön läsnäoloa. Tämä järjestyi siten, että vankia haastateltiin lapsitapaamishuoneessa. Tila oli luonteva myös siksi, että siellä haastattelu pystyttiin toteuttamaan tasa-arvoisesti avoimessa piirissä ilman väliin jäävää kirjoituspöytää, mikä olisi saattanut aiheuttaa turhaa, auktorisoivaa jännitettä. Muut haastattelut tehtiin joko piirissä tai pöytä välissä, mutta vuorovaikutus säilyi kuitenkin luontevana ja avoimena.

On sekä luotettavuuden että eettisyyden kannalta tärkeää selvittää haastateltaville, mikä tutkimuksen tarkoitus on ja miten haastattelu tulee etenemään (Ruusuvuori & Tiittula 2003, 17). Siksi laadittiin selkeät tutkimustiedotteet, joista ilmenivät tutkimuksen toimeksiantaja, tavoitteet, tietojen käyttäminen sekä haastateltavan va-

paaehtoisuus. Tiedotteita laadittiin kaksi, toinen työyksiköiden vastuuhenkilöille ja toinen haastateltaville (LIITTEET 3 ja 4).

Tutkimustiedotteissa kerrottiin, että tutkimuksessa ei kartoitettu koko organisaation, vaan juuri haastateltavien näkemyksiä ja ajatuksia. Tällä pyrittiin vähentämään mahdollista painetta siitä, että haastateltavien vastauksia ohjaisi joko tietoisesti tai tiedostamatta käsitys siitä, millainen vastaus on sosiaalisesti korrekti tai odotettu. Koska kyseessä oli haastattelu, josta saatuja tietoja ei yhdistelty viranomaisten rekisteritietoihin ja jossa ei käsitelty arkaluontoisia seikkoja, tutkimus-suostumukseksi riitti suullinen suostumus (vrt. Kuula 2006, 117).

Tutkimuksen luotettavuutta pohdittiin myös silloin, kun selvisi, että aiemmin suunniteltua haastattelua sosiaalityöntekijän kanssa ei saatu järjestymään kiireisen työtilanteen vuoksi. Haastateltavaksi järjestyi sosiaaliohjaaja, mikä muutti jonkin verran alkuperäistä suunnitelmaa haastateltavien toimenkuvista. Toisaalta sosiaaliohjaajan työn käytännönläheisyys sopi tutkimukseen sen sosiaalipedagogisen luonteen vuoksi.

Itse haastatteluissa kohdattiin yllättäviä tilanteita. Ensimmäiseen haastatteluun mennessä kävi ilmi, että haastateltavalle oli tullut päällekkäisvaraus eikä hän ollut paikalla. Haastattelu kuitenkin toteutui myöhemmin. Tutkijoiden pyynnöstä taas yhtä haastattelu-aikaa muutettiin, jolloin aikatauluseikkojen vuoksi haastateltava oli vaihtunut tutkijoiden tietämättä. Siksi taustamateriaali ei ollut tavoittanut haastateltavaa ennakkoon, vaan hän perehtyi siihen vasta paikan päällä. Tämän vuoksi hän sai tutustua materiaalin ennen haastattelua rauhassa.

Haastatteluiden keskimääräinen kesto-aika oli 31 minuuttia, mikä yllätti tutkijat, koska aikaa oli varattu tunnista puoleentoista. Verraten lyhyt aika selittyi osin sillä, että haastattelujen edetessä tutkijoiden kokemus haastattelemisesta karttui sekä sillä, että haastattelun runko todettiin toimivaksi. Haastatteluiden tehokkuus ei kuitenkaan vaikuttanut aineiston laatuun, sillä kaikkiin kysymyksiin saatiin runsaat ja monipuoliset vastaukset, ja aineisto kylläntyi selkeästi. Myös vapaalle ajatuksenjuoksulle jäi riittävästi tilaa.

Tutkimuksen aikana ilmeni useita eettisiä haasteita, joita pohdittiin tarkasti sekä ohjaavan opettajan että toimeksiantajan edustajan kanssa. Eettisiä haasteita ovat muun muassa haastateltujen anonymiteetin suojaaminen, luottamuksellisuus sekä aineiston säilyttäminen (Ruusuvaori & Tiittula 2005, 17–18). Aiheen arkaluontoisuuden vuoksi haastateltavien anonymiteettiä varjeltiin erityisen tarkoin. Aineistoa säilytettiin ja käsiteltiin hyvän ja eettisen tutkimustavan mukaisesti siten, etteivät ulkopuoliset päässeet aineistoon käsiksi. Aineiston turvaamiseksi tutkimusta kirjoitettiin pääsääntöisesti tutkijoiden kotona. Materiaalista otettiin varmuuskopioita, jotka tuhottiin tutkimuksen valmistuttua.

Aineiston säilyttämistä jatkokäyttöä varten ei nähty tarpeelliseksi, joten haastateltaville luvatus mukaisesti aineisto hävitettiin tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Suorista tunnistetiedoista tallennettiin luonnollisesti haastateltavan nimi ja yhteystiedot. Turhien suorien tai epäsuorien tunnistetietojen keräämistä vältettiin. Tunnistamisen mahdollistavat, selvästi yleiskielestä poikkeavat murreilmaisut muutettiin tarvittaessa yleiskielisiksi, ja nimet tai paikannimet poistettiin. Kaikki tunnistetiedot tuhottiin aineiston hävittämisen yhteydessä. (Vrt. Kuula 2006, 89–90, 109–117.)

Raportissa vastaajat erotettiin toisistaan koodein H1, H2 jne. Numerointi tehtiin satunnaisesti haastattelujärjestyksestä riippumatta. Vaikka vastaajan toimenkuvan näkyvillä olo olisi ollut monin paikoin merkityksellistä, tutkijat katsoivat, että tutkimuseettisesti oli oikein jättää toimenkuvat merkitsemättä. Tällöin voitiin välttää myös ammattiryhmien mahdollinen tahaton leimautuminen kielteisesti. Anonymisointi oli perusteltua myös siksi, että haastattelujen järjestämiseksi oli välttämätöntä ottaa yhteyttä työyksiköiden vastuuhenkilöihin, jotka siten tiesivät, ketä kussakin toimipisteessä haastatellaan. Neutraalilla koodauksella haastateltavien yksityisyys suojattiin tältäkin osin. Raportoinnin luotettavuuden lisäämiseksi käytettiin runsaasti suoria lainauksia, ja lainaamisessa noudatettiin tarkkuutta.

Eettistä pohdintaa aiheutti myös haastateltavien vapaaehtoisuuden varmistaminen, sillä tutkimuseettisesti on tärkeää kunnioittaa haastateltavien itsemääräämisoikeutta (vrt. Kuula 2006, 61). Vapaaehtoisuus ja tunne osallistumisen merkittävydestä liittyivät saumattomasti myös työn sosiaalipedagogiseen viitekehykseen.

Vaikka työntekijät edustivatkin omaa näkemystään, haastattelut toteutettiin heidän työaikanaan, jolloin oli perusteltua pyytää alustavaa tutkimussuostumusta työyksiköiden vastuuhenkilöiltä. Menettelytapa on perusteltu myös Kuulan (2006, 145) mukaan.

Kuula (2006, 146) toteaa kuitenkin, että tällöin ehdottoman vapaaehtoisen osallistumisen periaate saattaa olla uhattuna: työntekijät saattavat kokea, että heillä on organisaation suostumuksen vuoksi velvollisuus osallistua. Usein yksiköiden vastuuhenkilöt ehdottivatkin mahdollista haastateltavaa. Siksi jokaisen haastattelun aluksi varmistettiin, että haastateltava oli paikalla vapaaehtoisesti, ja näin aina olikin.

Sekä tutkimuksen sovellettavuuden että eettisyyden kannalta pidimme tärkeänä saada palvelun käyttäjän ääni kuuluviin. Vangin kohdalla tilanne oli kuitenkin eettisesti haasteellinen siksi, että suljetun laitoksen vuoksi yhteydenpito oli mahdollista vain vankilan välityksellä. Siksi oli erityisen tärkeää varmistaa paitsi hänen vapaaehtoisuutensa, myös tutkimuksesta tiedottaminen sekä riittävä aika taustatutkimukseen perehtymiselle.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimustulokset esitellään neljässä osassa. Ensimmäisessä osassa kuvataan yleisiä odotuksia vapauttamisyksiköstä. Toisessa osiossa syvennytään tilaan ja toimijoihin: pohdinnan aiheena ovat yksikön fyysinen kokonaisuus, sijainti, asiakkaiden ja henkilöstön määrä sekä vapauttamisyksikössä mahdollisesti työskentelevät ammattiryhmät. Kolmas osio keskittyy valvonnan näkökulmaan erityisesti yhteydenpidon, liikkumisvapauden sekä rikkeiden sanktioinnin kannalta. Viimeisessä osassa puolestaan valotetaan, millaista verkostoyhteistyötä haastatellut pitäisivät tarkoituksenmukaisena.

6.1 Yleiset odotukset vapauttamisyksiköstä

Kokonaisuutena yksikköön suhtauduttiin myönteisesti, ja toiminnalle katsottiin olevan tarvetta. Sitä pidettiin mielenkiintoisena ja uutena työolottuvuutena sekä kokeilemisen arvoisena. Erityisen merkittäväksi nousi yksikön mahdollisuus toimia osana pehmeää laskua siviiliin, mistä viestivät spontaanina syntyneet vaihtoehtoiset nimitykset ”sopeuttamisyksikkö” sekä ”kotiuttamisyksikkö”. Lisäksi yksikkö nähtiin luontevana osana jo olemassa olevaa rangaistusjärjestelmää. Esiin nousseet teemat kiteytyvät seuraavassa kommentissa:

H3: [K]yl mä niinku nään tän todella positiivisena. Ja kyllä tässä Suomen vankeinhoidossa on kaikenlaista yritetty. Jotkut ei ole onnistunu. So what, olkoon, tää ei onnistunu, vedetään pois tää. Ihan samalla lailla tääkin asia voi olla, että se ei onnistu, mutta se ei ole mikään este sille, etteikö tällästäki vois yrittää. Koska siinä on kuitenkin, ne mahdolliset hyvät puolet olis kyllä erittäin hyvät.

Toisaalta selkeänä haasteena pidettiin yleisesti juuri uuden toimintamuodon luomisesta johtuvaa kokemattomuutta sekä sitä, ettei käytössä ole valmiita kotimaisia toimintamalleja. Kuten eräs haastatelluista totesi, toiminnan suunnittelu on ”mielikuvaharjoittelua”. Tätä myötäilee toisen haastatellun ajatus siitä, että osa heikoista kohdista huomataan vasta kantapäähän kautta. Luvussa 3.2 esiteltyjä vapautumisen haasteita pidettiin myös toiminnan kannalta haasteellisina. Erityisinä haasteina nousivat esiin vanhan ystäväpiirin imu sekä heikot elämönhallintataidot.

Vapautumisen haasteiden moniulotteisuus nousi esiin myös pohdittaessa yksikössä vietettävää aikaa, joka suunnitelman mukaan oli kahdesta viikosta kahteen kuukauteen. Pääsääntöisesti kahta viikkoa pidettiin liian lyhyenä ajanjaksona, mutta kaksi kuukautta kuulosti jo ”kohtuulliselta”. Lyhyen ajan ristiriitaisuudesta viesti huomio siitä, ettei laitostumista silloin ”*sen enempiä, tai vähempää, tapahdu*”(H2). Ideaaliajaksi nähtiin muutaman kuukauden ajanjakso, jopa puoli vuotta, jotta vapautumista ehdittäisiin valmistella kunnolla. Toisaalta todettiin myös, että suunniteltu ajanjakso on kuitenkin ”*parempi ku ei mitään*”(H1).

Haastatteluista nousivat selkeästi esiin erityisesti *motivaation* sekä *ennaltaehkäisy* teemat, jotka yhdistyvät muun muassa tässä sitaatissa:

H4: - - tulokset on plusmiinusnolla, jos te ette löydä motivoitu-neita vankeja ja jollette tee esikarsintaa.

Motivaation katsottiin edellyttävän itseohjautuvuutta, eikä rangaistuksen suoritamisen onnistuisi, jos ”*ei ole vielä valmis sitte näihin asioihin*”(H2). Toisaalta yksikköön tulevilla katsottiin olevan ”*motivaatio korkeella pysyä siviilissä jo*”(H5). Asiakkaan motivaatio tulisi varmistaa ennen sijoittamista vapauttamisyksikköön.

Ylipäänsä asiakkaiden ennakkovalintaa ja harkinnanvaraista sijoittamista vapauttamisyksikköön pidettiin lähes itsestäänselvyytenä; haastatellut puhuivat muun muassa ”*esikarsinnasta*” sekä ”*seulomisesta*”. Tämän nähtiin vaikuttavan merkittävästi paitsi toiminnan turvallisuuteen, myös kannattavuuteen. Esiin nousivat esimerkiksi ristiin menevät henkilökemiat ja vanhat kaunat, jotka saattavat johtaa konflikteihin. Toisaalta avolaitoksissakin ”*pitää vaan tulla toimeen*”(H1) mahdollisista ristiriidoista huolimatta.

6.2 Vapauttamisyksikön tilat ja toimijat

Tila ja sijainti

Yksikön toiminnasta puhuttaessa merkittävimmäksi tekijäksi nousi yksikön fyysinen kokonaisuus ja sen tuomat haasteet. Yksiselitteistä vastausta sille, tulisiko yksikön olla kiinteä kokonaisuus vai hajautettuja asuntoja, ei löytynyt, sillä jokainen haastateltava pohti molempien hyviä ja huonoja puolia. Tämä näkyy muun muassa pohdinnassa siitä, olisiko asuminen kannattavinta järjestää asteittaisena siirtymisenä solumuotoisesta asumisesta yksiöön.

Yhden, kiinteän asumisyhteisön eduksi nähtiin sen käytännöllisyys: sekä arki, työskentely asiakkaiden kanssa että valvonta ovat selkeämpiä ja helpommin hallittavissa. Yhteen kokoaminen on vangeille tuttua, mutta toisaalta juuri siksi heräsi

pohdintaa, onko kiinteä yksikkö liian laitospäinen. Lisäksi solumuotoisen asumisen pelättiin liittävän ongelmat yhteen ja synnyttävän kielteisiä sivutuotteita.

H5: Noku puhutaan vapauttamisyksiköstä ni se on luonu sellasen mielikuvan, et se olis sellain yks kiinteistö, jossa, mut siinäkin on puolensa ja puolensa - -.

H6: [K]yl mä erillisiin asuntoihin kallistuisin. Yhteiset asunnot on sellasia et niissä syntyy sellasena sivutuotteena kaikkea mahdollista, jos... Ja semmonen tietotaito tai tilannekulttuuri saattaa levitä siellä tai kasvaa tai rikastua.

Hajautettua mallia pidettiin toimivana sen kodinomaisuuden ja yksilöllisyyden kannalta. Itsenäisemmän asunnon katsottiin myös antavan asiakkaalle realistisemmän kuvan elämästä vapaudessa. Hajautuksen haasteina pidettiin kuitenkin valvontaa sekä työskentelyn toteuttamista, mikä näkyy esimerkiksi seuraavassa kommentissa:

H1: Voisin olettaa, et se on vaikeempi sitä toimintaa viranomaisten johtaa, jos se on ripoteltu ympäriinsä, tai se valvonta järjestää.

Erikseen pohdittiin myös yhteisöllisyyden merkitystä:

H5: Et kasvot, ihmiset, henkilöt vaihtuu siinä koko ajan ni. Et kun, saman katon alla eletään ja asutaan kuitenkin siinä ni, asiakkaat, ni se niinku vaikeuttaa sitä, mut eihän niitten tietysti oo tarkotuskaan juurtua toisiinsa (nauraen), mutta se aika ku siellä ovat.

Yksikön sijainnista puhuttaessa nousi selkeästi esiin yhteiskuntaan sopeutumisen teema. Erityisen tärkeäksi nähtiin se, että peruspalvelut olisivat lähellä ja liikkuminen vaivatonta, jotta asioiden hoitamisessa harjaannuttaisiin ja vapautumisen valmistelu olisi vaivatonta. Tämän vuoksi yksikköä ei pääsääntöisesti haluttu sijoittaa kaupunkialueen ulkopuolelle. Esiin tuotiin kuitenkin myös haja-asutuksen edut kuten luonnon läheisyys sekä laajemmat liikuntamahdollisuudet. Toisaalta pohdittiin, että yksikön sijainnilla ei ole merkitystä, mikäli vapautuva vanki ei ole motivoitunut vaihtamaan elinpiiriään. Tässä voidaan nähdä sosiaalipedagoginen ajatus siitä, että asiakas on itse vastuullinen valinnoistaan.

H2: Tietysti keskustan alueella on se, et siel on helppo liikkua. Kaikkiin paikkoihin on lyhyt matka ja on helppo asioida. Mut et toisaalta taas se vähän etäämmällä, ni se antaa omia vapauksia.

H4: [S]en sijainnilla ei oo erityistä merkitystä, mutta koska heitä kuitenkin yhteiskuntaan sopeutetaan, ni musta on turha heitä viedä korpeen.

Ympäristön suhtautumista sivuttiin haastatteluissa jonkin verran. Ympäristön arveltiin ”kavahtavan” vapauttamisyksikköä, mutta toisaalta esiin nousi myös mahdollisuus, että vangit kokisivat olevansa liikaa ympäristön kontrollin alla. Tämä saattaisi olla joillekin vangeille jopa este yksikköön tulolle. Ympäristön kontrollin teeman voi nähdä myös huomiossa siitä, että syrjemmässä olevassa vapauttamisyksikössä saataisiin ”olla aika rauhassa”(H2).

Asiakkaiden ja henkilöstön määrä

Asiakasmäärän arvioinnissa esiintyi suurta hajontaa. Arviot riippuivat siitä, käsiteliko haastateltava yksikköä yhtenä kokonaisuutena vai erillisinä asuntoina. Asiakkaiden määrä sijoittui ”muutaman” ja 20:n välille, jolloin keskiarvoksi saatiin kymmenkunta asiakasta. Pääsääntöisesti kohtuullisen pientä asiakasmäärää pidettiin kuitenkin toimivimpana vaihtoehtona. Vastaukset linkittyivät työskentelyn käytännöllisyyteen ja intensiivisyyteen, jotka esiintyivät myös yksikön fyysisen tilan pohdinnassa.

Henkilöstömäärän arviointia pidettiin vaikeana, koska toiminnan sisällöstä ei ollut tarkkaa tietoa. Pääsääntöisesti vähintään parityöskentelyä pidettiin tarkoituksenmukaisena. Lisäksi tärkeää oli, että henkilökuntaa olisi riittävästi toiminnan sujuvuuden kannalta. Tästä esimerkkinä seuraava ajatus:

H2: Et just mahdollistetaan se, et jos jotkut tekee siellä kotona jotakin, ja sitten, et on mahdollisuus lähteä jonkun kans asioimaan, et on riittävä henkilökunta siihen sitten.

Toisaalta seuraavasta puheenvuorosta kuultaa realismia:

H6: Tuskin liikaa henkilökuntaa näillä resursseilla koskaan saadaan.

Ammattiryhmät

Haastatteluista nousi esiin useita eri ammattiryhmiä, jotka voisivat työskennellä joko itse yksikössä tai muuten tiiviissä yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Tärkeimmäksi ryhmäksi nousivat vapautumisen haasteiden vuoksi sosiaalialan ammattilaiset. Heiltä odotettiin laajaa osaamista kuten erikoistumista päihde- ja mielenterveystyöhön. Lisäksi toimenkuvaan voisi sisältyä arjen taitojen opettamista. Toisaalta tässä yhteydessä mainittiin erikseen ”kodinhengetär”, jonka tehtäviin arjen taitojen harjaannuttaminen kuuluisi. Hänen ammattinsa jäi kuitenkin avonaiseksi.

Yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijöiden läsnäoloa pidettiin lähes itsensä selvytenä, koska toiminta on Rikosseuraamuslaitoksen alaista. Terveystuhoitoa pidettiin myös tärkeänä, mutta sitä ehdotettiin toteutettavaksi siten, että asiakkaat käyttäisivät julkisia palveluita kuten myöhemmin vapaudessa. Tässä oli nähtävissä laitostumisen ehkäisyn näkökulma. Erityisesti mielenterveysongelmien hoidon tulisi olla suunnitelmallista, koska muuten vapautuessa itsensä hoitaminen unohtuu.

Selvintä ja myös kiinnostavinta hajonta oli siinä, katsottiinko vartijan työskentely vapauttamisyksikössä tarkoituksenmukaiseksi vai ei. Vastaukset jakautuivat puoliksi. Vartijoiden läsnäoloa perusteltiin muun muassa sillä, että valvonta vaatii fyysistä voimaa sekä sillä, että vartijoiden läsnäolo on todennäköisesti välttämätöntä toimintaluvan saamiseksi. Vartijat voisivat tulla vankilasta, koska asiakkaat ovat yhä vankilan kirjoilla. Perusteluista esimerkkinä seuraava ajatus:

H1: Niin tota, kyllähän siellä siis täytyy olla joku [vartija]. Eihän se toiminta pääse muuten käyntiin. Tai siis ilman muuta siel tulee olemaan.

Osa puolestaan oli sitä mieltä, että ainakaan varsinaisten vanginvartijoiden läsnäolo ei ole välttämätöntä. Vartijoiden käyttö koettiin laitospäiseksi ja leimaavaksi, ja

tilalle ehdotettiin pantavalvontaa tai kameroita. Toisaalta esiin nousi esiin ihmis-kontaktien tärkeys, ja yksikön henkilökunta mainittiin ”valvojina”. Erikseen pohdittiin myös, mitä vartijan toimenkuvaan kuuluisi.

Yleisesti työntekijöiltä vaadittavia ominaisuuksia pohdittiin puolestaan seuraavas-ti:

H4: [S]e vaatii ihmisiltä pitkäjänteisyyttä ja uskoa työhönsä. Ja myöskin ajattelua siinä, että yksikin yhteiskuntaan pelastettu ihminen, niin se on sen arvoinen, että kannattaa monta hyödy-töntäkin työtä tehdä välillä.

6.3 Vapauttamisyksikkö ja tuki

Vapautumisen tukemisen tarvetta pidettiin todellisena. Seuraavassa lausumassa tiivistyi vapauttamisyksikön merkitys niin olennaisesti, että siitä johdettiin opin-näytteen otsikko:

H4: Eli yleensä monilla on elämä joka suuntaan solmussa.

Tuelta edellytettiin erityisesti yksilöllisyyttä ja monipuolisuutta. Sen tulisi olla luonteeltaan sekä käytännöllistä elämönhallinnan ohjausta että henkistä tukea, mutta myös sosiaalisten suhteiden tukemista ja uudistamista pidettiin tärkeänä. Parhaimmillaan tuki madaltaisi merkittävästi kynnystä palata siviiliin. Edellä mainitut itseohjautuvuus ja motivoituminen muutokseen nähtiin merkityksellisenä tuen onnistumisen kannalta, kuten tässä todetaan:

H2: Et sillähän sitä oppii kun itse tekee ja tavallaan näkee sen, et mitä se multa vaatii, jaksamista, voimavaroja, etsimistä, liikkumista, tekemistä. Et ne ei putoo mistään, ei kukaan tee puolesta.

Elämönhallintataitojen tukemisessa erottuivat selkeästi arjen taitojen harjaan-nuttaminen. Arkielämän ylläpitämisen katsottiin pääsääntöisesti kuuluvan asiak-kaille juuri käytännön oppimisen vuoksi. Haastateltujen mainitsemat puutteet arjen taidoissa vahvistivat teoriaosiossa esitellyt aiemmat tutkimustulokset:

H6: Kaupassa käymiset, ruuanlaitto, vaatteiden pesu, itsestään huolehtiminen, hygienia, laskujen maksaminen pankkien automaateilla, netissä, missä tahansa.

H2: Ja mitä kaikkea siihen arjen, kun sä saat sen asunnon, mitä sun pitää, miten sun pitää elää siellä, järjestyssäännöt, kaikki tällainen.

H3: Ja sitte juuri se elämänhallinta, siis juuri se ruuantekeminen, jopa omasta hygieniasta huolehtiminen. Kaikki mitä siihen asumiseen liittyy.

Myös Granfeltin (2003) mainitsema oman asunnon merkitys korostui haastattelussa. Tukea tarvittaisiin myös muun muassa virastoasioinnissa, työllistymisessä sekä opinto-ohjauksessa. Lisäksi vankien tulisi päästä osallistumaan erilaisiin harrastuksiin.

Haastateltujen mukaan onnistunutta vapautumista voidaan edistää myös *eheyttämällä ja uudistamalla sosiaalisia suhteita*. Olemassa olevia ihmissuhteita tulisi tukea, samoin irtautumista vanhoista, rikollisista ystäväpiireistä. Läheiset voisivat vierailta vapauttamisyksikössä, mutta toisaalta yhteydenpitoa tulisi monen haastatellun mielestä myös valvoa (ks. tarkemmin luku 6.4). Vankilatuomion aiheuttamaa ihmissuhteiden ohenemista tai katkeamista pidettiin kuitenkin haasteena, samoin sitä, että jäljellä oleva perhe saattaa olla yksinomaan tuttu rikollisyhteisö. Havainnot myötäilevät taustateoriassa mainittua vapautuvan vangin pelkoa yksinäisyydestä.

H4: Ja voisiko sanoo, et tommostet normaaliin perhe-elämään liittyvät kontaktit on monillakin hyvin heikot. Et oikeestaan se on se heidän perheensä, se rikoksentekoporukka - .

H6: [Y]ks suurimpia Akilleen kantapäitä on se, että sen uuden porukan, sosiaalisten suhteitten löytäminen. Se on iso kysymys.

H2: Et voidaan niinku vierailta ja näin siellä yksikössä ja tavata niitä ystäviä sillä lailla valvotusti, että.

Tutkija: Joo. Et vierailut ois mahdollisia.

H2: Niin, tavallaan pystyttäs luomaan uudestaan niitä siteitä ja suhteita ja tosiaan jos on sitten niitä, nimenomaan niitä uusiakin kaveripiirejä, niin sitten vois tavata.

Henkisen tuen nähtiin olevan etupäässä keskustelutukea, palveluohjausta sekä rohkaisua elämänmuutoksessa. Toisaalta henkinen tuki saattoi olla myös työntekijän fyysistä läsnäoloa esimerkiksi virastokäynneillä.

H5: Ihan keskustelua ja ohjausta, mihin tarvii, palveluohjausta.

H4: Että on valmis käsittelemään elämänsä ongelmat, niin siinä on se ydinkohta.

H6: Et on mahdollisuus tukeutua, jos tuntuu, et tulee paniikki-kohtaus keskellä työkkärin jonoa tai jossakin Kelan odotusaulassa tota niin, on sitten joku siinä, joka niinku pidättelee ja auttaa sen menemään yli.

Eriytyisen merkittäväksi nousi mahdollisuus kartoittaa ja kohdata rehellisesti oma – usein raskas ja monisyinen – elämäntilanne toisen tukemana. Kuten yksi haastatelluista totesi, asiakas on voinut olla ”vankilassa niin sanotusti ristiriitoja paos-*sa*”(H4), mutta ristiriidat on pakko kohdata vapautuessa. Toisaalta pelkän vapauttamisyksikkötoiminnan mahdollisuuksia ongelmien setvimisessä epäiltiin, ja työ tulisikin aloittaa jo vankilassa. Tätä tukee Timosen (2009, 151) tutkimus, josta käy ilmi, että elämänmuutoksen edistämiseksi asioihin pitäisi tarttua heti tuomion alussa.

Henkisen tuen teemaan liittyi kiinteästi myös taustateoriassa mainittu Granfeltin (2005) ajatus asiakkaan *elämäntavan ymmärtämisen* tärkeydestä. Yksikön työntekijät nähtiinkin rinnalla kulkijoina paitsi konkreettisesti, myös kuvaannollisesti; heidän tulisi olla asiakkaan kanssa ”samalla viivalla”. Vapautumista etenkin pitkän tuomion jälkeen kuvattiin ”*hirveeksi kulttuurishokiksi*”(H1), eikä vapautuminen ole ”*mikään paluu Saksan-matkalta tai kauppamatkalta*”(H4).

Tuen onnistumisen kannalta kokonaisvaltaisin merkitys on haastateltujen mukaan kuitenkin *päihhteistä irtautumisen* onnistumisella. Jokaisen haastatellun ajatukset sivusivat aiemmin mainittua vankien päihdeongelmaa, osa pureutui teemaan syvemminkin.

H5: Kuten sanottu niin se päihdeongelma kuitenkin on päällimmäisenä kaikilla - -.

H4: Mut tää päihteitten kans te joudutte ensimmäisenä tekemiisiin.

H1: Ja tietysti päihdetyö niitä varten, jotka on motivoitunu siihen asiaan.

Aiempiä tutkimuksia tukien haastatellut totesivat, että vangit käyttävät päihteitä paetakseen ongelmia ja purkaakseen sosiaalista ahdistusta. Merkittävä oli myös esiin noussut huomio siitä, että pelkästään päihteettömyyteen sitoutuminen saattaa olla monelle vangille haaste.

6.4 Vapauttamisyksikön valvonta ja rikkeiden sanktiointi

Valvonnan yleisissä linjauksissa pohdintaa herätti ensinnäkin se, kuka toimintasäännöt laatii. Päihdeseulojen käyttämistä pidettiin käytännössä itsestänselvyytenä, samoin päihteettömyyden nollatoleranssia. Todettiin myös, että koska asiakkaat ovat vankeja, alkoholin käyttö kuuluu kurinpitörangaistuksen alaisuuteen, ja että huumausaineiden käyttö olisi ”jo rikos uudestaankin sinänsä”(H3). Toisaalta nollatoleranssiin suhtauduttiin epäilevästi juuri aiemmin mainitun vankien sosiaalisen ahdistuksen vuoksi:

H1: Jos sinne niinku, laitetaan hyvin paljon porukkaa, ni se on ihan selvää, et osa siellä puhaltaa välil jotain - -.

Kuten ammattiryhmiä käsittelevässä osiossa (ks. luku 6.3) todettiin, vanginvartioiden tarpeellisuus jakoi mielipiteitä. Kameravalvontaa pidettiin kuitenkin mielekkäänä, vaikka pohdintaa herätti se, kuka kameroita valvoisi. Samoin pantarangaistukseen suhtauduttiin myönteisesti, vaikka vastaajilla olikin siitä melko vähän tietoa. Pantarangaistuksen eduksi mainittiin muun muassa huomaamattomuus, joka ehkäisee leimautumista. Yövalvontaan ehdotettiin pistokokeita.

Liikkuminen ja yhteydenpito vapauttamisyksikön ulkopuolelle

Seuraava sitaatti ilmentää niitä päälimmäisiä ajatuksia, joita kysymys yksikön ulkopuolella liikkumisesta herätti:

H6: Että se on mahdollista taata jonkunlainen vapaus liikkua. Mun mielestäni kyllä. Siis se paluu maailmaan, paluu elämään pitäis olla mahdollisimman luonteva - -.

Haastateltujen mukaan liikkumisen tulisi siis olla mahdollista, mutta sitä tulisi valvoa esimerkiksi edellä mainitulla pannalla tai puhelinyhteydellä. Tarvittaessa yksikön työntekijä voisi lähteä mukaan. Suunnitelmassa esitettyjä ulkopuolisen liikkumisen aikarajoja sekä liikkumisen suunnitelmallisuutta pidettiin hyvinä. Toisaalta liikkumiseen liittyi useissa puheenvuoroissa myös *luottamuksen* teema, josta esimerkki:

H5: Ku ihminen pääsee vapauttamisyksikköön ni pitäis olla vähä jo sitä luottamustaki - - että joka paikasta ei niinku todisteita tarvis tuoda että.

Internetin ja puhelimen asiakaskäyttö vapauttamisyksikössä jakoi mielipiteitä. Lähtökohtaisesti kaikki haastateltavat pitivät kommunikaatiovälineiden käyttömahdollisuutta tärkeänä, koska ne kuuluvat nykyaikaan ja helpottavat vapautumisen järjestelemistä. Puhelimen käyttöoikeutta perusteltiin muun muassa sillä, että myös valvotussa koevapaudessa olevilla on puhelin. Monien mielestä kommunikaatioon tulisi kuitenkin kohdistaa valvontaa, jotta yhteydet eivät suuntautuisi esimerkiksi rikollispiireihin. Toisaalta valvonnan käytännön toteutus herätti pohdintaa.

H6: No ne [puhelin ja internet] varmaan molemmat on ihan, olis paikallaan. Mun mielestä ne on tietysti jollain tavalla tätä aikaa.

H3: No jos kerta puhelin on, niin miksei se [netti] sit vois olla. Ja nettiähän, paremminki nettiä vois pitää yhtenä opetuksen aiheena siellä, et opettaa netin käyttö ja etsiä siitä, osaa sieltä etsii palveluja ja.

H4: Lainsäädäntö ei varmaan anna mahdollisuutta siihen, mutta että nämä yhteydet, mihin soitetaan, niin että ne pystyis sitte kontrolloimaan, vaikei puhelinkuuntelusta olis kysymys.

Sanktiointi

Kaikkien haastatteluteemojen selvin ja suurin mielipiteiden kirjo liittyi siihen, tulisiko vapauttamisyksikön rangaistusjärjestelmän olla asteittainen vai ”kerrasta poikki”. Tämän ilmentämiseksi seuraavassa on siteerattu kutakin haastateltua:

H5: Mun mielestä se varotusjärjestelmä on hyvä. Et, ollaan, ei oo partiopokia kyseessä että, erehtyväisiä ihmisiä joka tapauksessa.

H3: Se [sanktiointi] on hyvin tilannekohtainen ja se on niin vankikohtainen se, että se... Mm, se on hyvin vaikee sanoa.

H4: Ja nyt tässäki toiminnas pitää olla tiukka, selvä peli, ystävällinen ja asiallinen kohtelu, mut et sanktiot on selvät. Et, ker-ranki potkit aidan yli ni se on palautus.

H6: No ei ainakaan ensimmäisenä polttaa, polttaa niinku kiinni niin, että se vapaus päättyis siihen tai se kokeilu päättyis siihen.

H1: [J]os kyse ei oo mistään varsinaisesti rikoslaissa määritel-lyistä jutuista - -, ni en mä nyt usko et niistä kannattaa ihan heti kivitaloon laittaa.

H2: Mut et ois sellanen mahollisuus et katotaan, et oliko se nyt vaan tällänen ”kokeilen, että mitä voin tehdä”.

Monet haastatelluista mainitsivat, että vankilaan palauttamisen uhan on oltava olemassa. Toisaalta huomioitiin, että jos vanki palautetaan lähtövankilaan, joka on avolaitos, rangaistus ei välttämättä ole kovin tuntuva. Erikseen kuitenkin pohdittiin, että hyvin tiukkalinjainen palautusperiaate kuormittaisi järjestelmää melkoisesti. Tähän liittyi huomio siitä, että palautus pikkurikkeestä vankilaan katkaisisi mahdollisesti hyvin alkaneet vapautumisjärjestelyt.

Useissa puheenvuoroissa rangaistusjärjestelmää ehdotettiin asteittaiseksi tuottamuksen vakavuuden perusteella. Toisaalta huomautettiin, että ”pienien hairahdus-

ten” katsominen läpi sormien söisi sanktioinnin uskottavuutta. Esiin nousi kuitenkin myös ajatus siitä, että rangaistusten tulisi olla rakentavia. Rangaistuksiin kaivattiin tilaa muutokselle ja pohdinnalle, sillä ”*kohderyhmää on sanktioitu rangaistuksen uhallalla jo ihan riittävästi*” (H6). Rangaistusten määrittely olisi kuitenkin vaikeaa muun muassa siksi, että vapautuminen on tuossa vaiheessa jo niin lähellä. Toisaalta kuitenkin huomioitiin, että rankaisematta jättäminen ”*vie omalla laillaan jonkun toisen paikan, jos joku toinen siinä* [tuomion suorittamisessa yksikössä] *onnistuis* (H3).”

6.5 Verkostoyhteistyö

Eri sidosryhmien verkoston muodostamista pidettiin tarpeellisena ja tärkeänä. Verkoston eduiksi nähtiin muun muassa tietotaidon sekä ammatillisen tuen jakaminen. Salassapidon ja lainsäädännön aiheuttamia tietojenvaihdon rajoituksia pidettiin kuitenkin verkostotyön haasteina. Yhteydenpidon tulisi olla mahdollisimman avointa, koska toiminnan tavoite – vankien sopeuttaminen takaisin yhteiskuntaan – on kaikille yhteinen. Seuraavassa puheenvuorossa on nähtävissä ennakkotietojen merkitys myös työn mielekkyyden ja asiakkaan huomioimisen kannalta:

H4: Jos joutuu tavallaan, vähän niinku sokkona ottamaan vastaan asiakkaan, jota ei tunne, niin voi olla, että pitkään ollaan niinku eri planeetalla.

Erikseen kuitenkin pohdittiin tietosuojalakia ja huomioitiin, että mikäli tietojenvaihto on vangin suostumuksesta kiinni, ”*monihan ei varmaan siihen suostuisi*” (H1) arkaluontoisten tietojen leviämisen estämiseksi. Näillä viitattiin muun muassa tietoihin vangin terveydentilasta.

Mahdollisten verkostokumppaneiden kirjo oli laaja. Lahden yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijöitä pidettiin yksiselitteisenä verkoston osana, samoin sosiaalityön edustajat mainittiin lähes joka puheenvuorossa. Useita mainintoja saivat myös päihdepalveluiden, asumispalveluiden, mielenterveystyön sekä työ- ja elinkeinotoimiston edustajat. Kolmannen sektorin läsnäoloa pidettiin merkittävänä;

nimettyjä tahoja olivat muun muassa päihde- ja asumispalveluita tarjoavat A-klinikka, Sininauhaliitto sekä Y-säätiö. Myös seurakuntaan viitattiin asunnon tarjoajana.

Seurakunnan tarjoamaan sielunhoidolliseen tukeen viitattiin ehdottamalla, että yksikössä voisi vierailla tarvittaessa pappi. Myös muun muassa psykologi tai psykiatri voisivat osallistua verkostotyöhön konsultaatioperiaatteella. Ylipäänsä verkoston yksilöllistä rakentamista kunkin asiakkaan tarpeiden mukaan kannatettiin. Tässä yhteydessä esiin tulivat myös mahdolliset edunvalvojat sekä henkilökohtaiset sosiaalityöntekijät.

Tutkimusprosessin aikana poliisin mukana olo tutkimuksessa kyseenalaistettiin useaan otteeseen sekä tutkijoiden että ulkopuolisten arvioijien taholta. Pohdinta ei ollut aiheetonta, sillä poliisiin viitattiin verkostotyöstä puhuttaessa vain kahdesti, ja tällöinkin ajatukset kuulostivat tältä:

H4: Noo, en mä nyt tiedä, onko poliisi sitte paras siviilielämän valvoja. Ehkä tuolta vankilamaailmasta esimerkiksi löytyy varmaan parempi kouluttajaporukka, joka on eläny heidän edellisen vaiheen aikana.

H2: Jotenki poliisi tuntuu, mut se ei varmaan siinä vaiheessa, jos me nyt uskotaan ja toivotaan, että poliisia me ei tarvita nyt eikä tulevaisuudessa, että...

Toisaalta esiin nousi, että poliisin edustajalla voisi olla paikkansa yhteistyössä muun muassa ongelmien ennaltaehkäisyn kannalta. Tärkeänä pidettiin kuitenkin sitä, että mahdollista verkostoyhteistyötä rakentaessa yhteydenpito ja työnkuvat suunniteltaisiin mutkattomiksi ja kiinteiksi. Jos poliisitaho jäisi liian isoksi kokonaisuudeksi, yhteistyö jäisi helposti satunnaiseksi ja sen hyöty epävarmaksi.

Verkostoyhteistyöstä toivottiin tiivistä, ja pääsääntöisesti yhteistapaamisia toivottiin järjestettävän viikottain. Tapaamisissa voisivat olla mukana kulloinkin tarvittavat tahot sekä yhdessä vangin kanssa että erikseen. Olennaisena pidettiin sitä, että kaikki toimijat olisivat ajan tasalla yksikön asiakkaista. Toisaalta esiin nostettiin

tärkeänä myös se, että asiakkailla olisi mahdollisuus kertoa oma näkökantansa edistymisestään. Esimerkkinä seuraavat ajatukset:

H6: Sen tulis olla melkein viikottaista, no tai, vähintään alkuun ainakin, hyvin tiivistä. Ja tota, tietysti semmosta, asiakas pystyis olemaan tietysti mukana vaikuttamassa ja kuulemas, mitä puhutaan ja vaikuttamas tilanteisiin. Mut ehkä myöskin semmosta, et sitte vois viranomaiset keskenään pohtia asioita tilanteen ja tarpeen mukaan. - - Ku asiat sutviutuu eteenpäin ni sitte vois ehkä harventua, mut että alkuun hyvin tiivistä.

Erikseen kuitenkin huomautettiin, että osallistuminen laajaan verkostopalaveriin voisi olla vangeista ahdistavaa, ja että yksilöllisesti kootut verkostotapaamiset voisivat olla paitsi toimivampia, myös tehokkaampia. Myös mahdollisuutta päivittäisiin puhelinkonsultaatioihin etenkin lähettävän vankilan yhdyshenkilöihin ehdotettiin.

7 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tutkimustuloksissa oli nähtävissä selkeästi *asiakkaan näkemisen ja kuulemisen* vire. Tästä viesti se, että kaikkien haastateltavien mukaan vapauttamisyksikkötoiminta olisi tarpeen, jotta vankien palaaminen yhteiskuntaan olisi helpompaa. Vaikka toiminnan haasteet tiedostettiin, niitä ei kuitenkaan pidetty kokeilemisen eikä toteuttamisen esteenä.

Tuloksista käy kuitenkin ilmi, että vangin vapauttamisyksikössä viettämä aika tulisi suunnitella erityisen tarkoin ja asiakaskohtaisesti, jotta siitä saataisiin paras mahdollinen hyöty. Yhteiskuntaan palaaminen helpottuisi, jos esimerkiksi velkaneuvonta, toimeentulotuki sekä asuminen vapaudessa saataisiin yksikössä olon aikana järjestymään. Erityistä arvoa annettiin myös sille, että vapauttamisyksikössä työskentelevät työntekijät ymmärtäisivät rikollista elämäntapaa sekä vapautuvien vankien haasteita.

Tuen tarve kietoutui monissa puheenvuoroissa päihteistä irtautumisen ympärille. Päihdetyön merkityksen korostuminen puheenvuoroissa oli merkityksellistä siksi,

että teoriapohjaa kootessa päihdetyön läsnäolo oli muodostunut tutkijoille niin itsestäänselväksi osioksi, että alkuperäisessä teoriaosiossa siitä ei ollut edes mainintaa.

Asiakkaan näkemisen ja kuulemisen teema näkyi myös siinä, että pääsääntöisesti toiminnan onnistumisen katsottiin edellyttävän vankien omaa motivaatiota ja muutoshalukkuutta. Asiakkaiden huomioiminen korostuu siinäkin, että suunnitelmassa ollutta kahden viikon minimiaikaa vapauttamisyksikössä pidettiin liian lyhyenä toiminnan hyödyn kannalta.

Yksi haastattelujen tärkein anti oli sen havaitseminen, kuinka tärkeää eri sidosryhmien saumaton ja katkeamaton yhteistyö on vapautuvan vangin tuen kannalta. Tätä ajatellen yhteistyö vapauttamisyksikön, vankien ja sidosryhmien välillä voidaan katsoa hyvin merkittäväksi. Tätä puoltaa myös se, että jos vapautuvien vankien ja viranomaisten väliselle yhteistyölle on luotu raamit jo vapauttamisyksikköaikana, asioiden hoitaminen vapautumisen jälkeen eri viranomaisten parissa voisi olla helpompaa puolin ja toisin.

Kiinnostavaa kuitenkin on, että puheenvuoroissa pohdittiin palvelujatkumoa lähinnä vapauttamisyksikössä oloajan tai tuomion jälkeisen ajan kannalta, ei niinkään ennen yksikköön tuloa. Tästä viesti se, että lähettävän vankilan viranomaisiin viitattiin yhtenä verkostotahona vain kahdessa haastattelussa. Tämä herätti tutkijoissa pohdintaa siitä, kuinka suunniteltua vapauttaminen tällä hetkellä on laista huolimatta. Kuten teoriaosiossa on mainittu, lähes puolelta vangeista puuttuikin vapauttamissuunnitelma.

Tutkimuksen teko oli erittäin mielenkiintoista ja antoisaa. Oli motivoivaa perehtyä uuteen toimintamuotoon, josta ei Suomessa ole tehty aiempia tutkimuksia. Erityisen kiehtovaksi aiheen teki molempien tutkijoiden kiinnostus rikosseuraamusalan työhön sekä erityisesti vankilasta vapautumisen haasteisiin. Opinnäytetyö tarjosikin tutkijoille runsaasti uutta tietoa ja erityisesti ymmärrystä siitä, millaisia haasteita vapautuvat vangit yhteiskuntaan palatessaan kohtaavat.

Välillä tutkimuksen teko oli haastavaa. Kaikkeen ei toki osattu varautua ennalta, mutta erityisesti haastattelujen järjestämisen vaikeus yllätti. Myös erilaiset eettiset seikat herättivät runsaasti pohdintaa. Tekijät pohtivat esimerkiksi monessa vaiheessa sitä, kuinka haastateltavien anonymiteetti saadaan säilytettyä. Pohdintaa herätti myös se, käytetäänkö tutkimuksessa nimikettä vanki vai neutraalimpaa termiä lainrikkoja. Toimeksiantajan ohjeistuksen mukaan työssä puhutaan kuitenkin pääsääntöisesti vangeista.

Myöskään tietoperustan hankkiminen ei ollut yksiselitteistä. Varsinaisesta vapauttamisyksiköstä ei ollut vielä käytössä valmiita teoksia, mutta aihetta sivuavia tutkimuksia oli useita. Aiempia tutkimuksia peilattiin vapauttamisyksikkötoimintaa kehitelleen työryhmän raporttiin. Yksi tutkimuksen kiehtovimmista osista olikin se, että haastateltavat olivat konkreettisesti luomassa jotakin uutta: heidän ajatuksiaan taas peilataan mahdollisesti tulevan toiminnan kehittämiseen. Siksi oli erityisen merkityksellistä, että teemahaastattelurungon laadinnassa onnistuttiin. Sen avulla tutkimuskysymyksiin saatiin selkeät ja monipuoliset vastaukset.

Työ oli antoisaa saattaa loppuun, mutta toisaalta auki jäi useita kiinnostavia kysymyksiä ja mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Mikäli vapauttamisyksikkötoiminta Lahdessa alkaa, yhtenä jatkotutkimusaiheena voisi tutkia vapauttamisyksikön asiakkaiden kokemuksia asteittaisesta vapautumisesta sekä sitä, kuinka toiminnassa on onnistuttu. Myös eri sidosryhmien yhteistyötä vapauttamisyksikkötoiminnassa olisi hedelmällistä kartoittaa ja tuoda siten esille toiminnan mahdollisia kehittämissuhteita.

Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia, onko Suomessa havaittavissa Garlandin (2001) kuvaamaa ”rikollisuuden uudelleendramatisointia”. Garlandin mukaan Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa on viime vuosina ilmennyt yleistä asenneilmaston kiristymistä rikoksista rangaistuja kohtaan. Rangaistukset saattavat olla kohtuuttomia, ja yhdyskuntaseuraamuksissa painotetaan jälleen enemmän kontrollia tuen sijaan. Myös yhteisöt ”merkkäavat” vapautuneet vangit ja käsittelevät heitä turvallisuusriskinä. Kokonaisuuteen liittyy kiinteästi yleisesti laajentunut kontrolli, kuten katujen kameravalvonta. (Garland 2001, 9–12.)

Tähän teemaan voitaisiin syventyä kartoittamalla, mitä ajatuksia vapauttamisyksikkötoiminta herättää siinä ympäristössä, jonne yksikkö sijoitetaan. Tutkimuksen kohderyhmänä voisi olla esimerkiksi asukasyhdistys. Tämänkaltainen tutkimus olisi erityisen mielenkiintoinen toteuttaa pitkittäistutkimuksena siten, että ympäristön ajatuksia kerättäisiin sekä toiminnan alkuvaiheissa että mahdollisen vakiintumisen aikana.

Tutkimusprosessi kehitti tekijöitä sekä tutkijoina että sosiaalityön ammattilaisina. Tekijät kiittävät lämpimästi haastateltavia siitä, että he olivat valmiita jakamaan arvokkaita ajatuksiaan vapauttamisyksikön kehittämiseksi. Haastateltavien yksilölliset ja omakohtaiset odotukset sekä näkemykset vapauttamisyksikön toiminnasta olivat antoisia ja avartavia. Tutkijoiden sosiaalipedagogisen työtteen vuoksi oli erityisen merkittävää saada kuulla ajatuksia, jotka pohjautuivat käytännön työkokemukseen vankien sekä vankilataustaisten parissa. Alusta asti oli myös selvää, että tutkimuksessa tulisi kuulua myös mahdollisen tulevan palvelunkäyttäjän, vangin, ääntä ja ajatuksia.

Granfelt (2003, 65) on todennut tutkimuksessaan, että asteittaiselle vapautumiselle ja vapautumisvankiloille olisi tarvetta vankien yhteiskuntaan sopeutumiseksi. Myös käsillä olevan tutkimuksen tulokset vahvistavat sitä näkemystä, että kehitteillä olevalle vankien vapauttamisyksikölle olisi todellista tarvetta. Tutkijat toivovatkin, että tutkimuksesta olisi hyötyä suunnitellun toiminnan kehittämisessä.

LÄHTEET

- Ahonen, K. 2010. Vapautuvien vankien näkemys palveluntarpeesta yhteiskuntaan sijoittumisessa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusraportti 2010. Vaasa: Vaasan ammattikorkeakoulu.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Foucault, M. 2000. (Ensimmäinen suomenkielinen painos 1980.) Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava.
- Garland, D. 2001. The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society. Oxford University Press. Iso-Britannia: Biddles Ltd.
- Granfelt, R. 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Suomen ympäristö 613. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Granfelt, R. 2005. Vapautuvien vankien tuettu asuminen. Teoksessa Hynynen, R. (toim.) 2005. Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Suomen ympäristö 745. Helsinki: Ympäristöministeriö. S.119-158
- HE 92/2009. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi Rikosseuraamuslaitoksesta sekä kielilain 40 §:n muuttamisesta (92/2009).
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka 2007. Kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007–2011. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Hämäläinen, J. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskuksen opetusjulkaisu 1/1999. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.

Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järvikoski, A. & Härkäpää, K. 2006. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Kainulainen, H. 2004. Teemahaastattelut kriminologisessa tutkimuksessa [viitattu 19.12.2010]. Saatavissa:

[http://www.optula.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURlappy-
pe=BlobServer&SSURlcontainer=Default&SSURlsession=false&blobkey=id&blobheaderva-
lue1=inline;%20filename=ng1i86rhyqju.pdf&SSURlsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1212929764315&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf](http://www.optula.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURlappy-
pe=BlobServer&SSURlcontainer=Default&SSURlsession=false&blobkey=id&blobheaderva-
lue1=inline;%20filename=ng1i86rhyqju.pdf&SSURlsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1212929764315&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf)

Kauppila, T. 1999. Vankeudesta vapauteen. Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1999. Tietosanoma Oy.

Kurki, L., Kurki-Suutarinen, M. & Taruvuori, K. 2010. Muurien sisällä. Sosio-kulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kääriäinen, J. 1994. Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Painatuskeskus.

Kyngäs, M. 2000. Vankeus miehen elämänkulussa. Tutkimus nuorena rikoksenteijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Acta universitatis Lapponiensis 36. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 782/2005. (Annettu Helsingissä 23.9.2005.)

Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009. (Annettu Helsingissä 27.11.2009.)

Lappi-Seppälä, T. 2006 Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Forum Iuris. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: Yliopistopaino.

Liikamaa, M. 2010. Vanajan vankilan Punahilkka saa jatkoa. Karjalainen 17.2.2010.

Mohell, U. & Pajuoja, J. 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma.

Myhrberg, Pertti 2007. Vangin asema ja valvonta. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen oppikirja 1/2007.

Oikeusministeriö 2006. Tehtävät [viitattu 18.12.2010]. Saatavissa:
<http://www.om.fi/Etusivu/Ministerio/Tehtavat>

Oranen, Mikko 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki.

Poliisi 2010. Toiminnan yleiset periaatteet [viitattu 19.12.2010].
<http://www.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/B6DC36174143322FC2256B8700461094?opendocument>

Portti vapauteen 2010. Järjestöt [viitattu 19.12.2010]. Saatavissa:
<http://www.porttivapauteen.fi/yhteiset/?id=287>

Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2001:2. Oikeusministeriö.

Rikoslaki 39/1889. (Annettu Helsingissä 19.12.1889.)

Rikosseuraamuslaitos 2010a. Organisaatio [viitattu 19.12.2010.] Saatavissa:
<http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm>

Rikosseuraamuslaitos 2010b. Henkilöstö [viitattu 2.1.2011]. Saatavissa:
<http://www.rikosseuraamus.fi/49206.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen vankitilasto 2008 [viitattu 19.12.2010]. Saatavissa:
<http://www.rikosseuraamus.fi/17006.htm>

Rikosseuraamusvirasto 2008. RISEALA 2010 – Uuden organisaation aluejako-
vaihtoehdot 13.11.2008 [viitattu 19.12.2010]. Saatavissa:
<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/udlh5br8hct.pdf>

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja
vuorovaikutus. Jyväskylä: Vastapaino.

Sosiaalihuoltolaki 170/1982. (Annettu Helsingissä 17.9.1982.)

Sosiaaliportti 2008. Osallistujan tai asiakkaan tuen tarve [viitattu 19.12.2010].
Saatavissa:
[http://www.sosiaaliportti.fi/File/6e08d91b-0e8a-4f6b-95c9-40cd34faca75/vankiyh
tk_tuentarve.doc](http://www.sosiaaliportti.fi/File/6e08d91b-0e8a-4f6b-95c9-40cd34faca75/vankiyh
tk_tuentarve.doc)

Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyö-
hön. Tampere: Vastapaino.

Särkelä, M. 2009. Miten huono-osainen voi olla osallinen? Tarkastelussa päihteiden käyttäjien, toimeentulotuen saajien, vankien ja asunnottomien osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Pro gradu-tutkielma, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Timonen, H. 2009. Omin sanoin. Elämän ja muutoksen tarinat vankilasta vapauteen. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 133. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Toimeksiantajan materiaali (mm. raportteja ja esitteitä) 2010.

Työryhmän raportti 2010. Julkaisematon.

Vankeinhoidon perusteet 2002. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma Oy.

Vankeinhoidon perustutkinnon opinto-opas 2010–2011 [viitattu 19.12.2010].

Saatavissa:

http://www.rskk.fi/perustutkinto/files/rskk_opintoopas_web_optimoitu_ei_kuvia.pdf

Vankeuslaki 767/2005. (Annettu Helsingissä 23.9.2005.)

YLE Uutiset 20.9.2010. Kriminaalihuolto haluaisi kohentaa vankien asemaa [viitattu 19.12.2010]. Saatavissa:

http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/09/kriminaalihuolto_haluaisi_kohentaa_vankien_asemaa_1992581.html

LIITTEET

LIITE 1

Haastattelun tukirunko

1. Mitä odotuksia sinulla on yleisesti vapauttamisyksikkötoiminnasta?
  - Missä sen tulisi sijaita? Perustelut?
  - Yksi kokonaisuus vai erillisiä asuntoja? Perustelut?
  - Mikä olisi toimiva asiakaspaikkamäärä?
  - Mitä mieltä olet suunnitellusta henkilökunnan määrästä?
  - Mitä ammattiryhmiä työntekijöiden tulisi edustaa?
2. Miten asiakkaiden arkielämää vapauttamisyksikössä tulisi tukea?
  - Miten vapauttamisyksikön tulisi tukea niitä taitoja, joita vapautuva tarvitsee vapaudessa? Arjen askareet, raha-asiat, virastoasiat, asunnon hankinta jne.
  - Kuinka tulisi tukea vangin sosiaalisia suhteita? Perhe, vertaistuki, kaveripiirin uusiminen jne.
  - Vapauttamisyksikön työntekijän antama tuki?
3. Miten asiakkaiden arkielämän valvonta vapauttamisyksikössä tulisi järjestää?
  - Miten vapauttamisyksikön valvonta tulisi järjestää?
    - Miten mahdolliset rikkeet tulisi sanktoida?
    - Miten asiakkaiden yhteydenpito yksikön ulkopuolelle tulisi järjestää? Liikkuminen, matkapuhelin, internet, kirjesalaisuus, harrastukset, kurssit jne.
4. Kuinka viranomaisyhteistyötä voisi hyödyntää vapauttamisyksikkötoiminnassa?
  - Keistä viranomaisverkoston tulisi koostua?
  - Millaista yhteistyön eri viranomaisten välillä tulisi olla?

LIITE 2

Analysointiesimerkki

Sijainnin pohdinta (ote analyysitulokosta)

<p>H5: peruspalvelut on hyvä olla saatavilla - - koska ne järjestellee asioitaan siviiliä varten että ne hoituu</p> <p>H5: jos kella on työpaikka, työvelvotte tai mitä se onkaan sitte ni tän liikkuvuuden kannalta</p> <p>H5: aika lähellä palveluja, koska siinä sitte kaikki tää kulkeminen ja muu on, sehän maksaa, liikkuminen</p> <p>H2: keskustan alueella on se, et siel on helppo liikkua. Kaikkiin paikkoihin on lyhyt matka ja on helppo asioida.</p> <p>H1: Ollis tietty ihan hyvä, et jos olis siinä keskustassa.</p> <p>H3: - - emmä kyllä näe siinä mitään siinä mielessä syytä, et miksi se ei voisi olla esimerkiksi kaupungin keskustassa, missä ne palvelut on</p>	<p>Lähellä palveluja</p> <p>Liikkuminen vaivatonta → asioiden hoitaminen ei jää etäisyydestä kiinni</p>	<p>Yhteiskuntaan integroituminen</p>
<p>H5: ja mun mielest se edesauttaa tätä sopeutumista siviiliinki että jos se on jossaki tuolla metsän keskellä ni, ei se oikein kuulosta hyvälle (naurahtaan)</p> <p>H4: koska heitä kuitenkin yhteiskuntaan sopeutetaan, ni must on turha heitä viedä korpeen.</p> <p>H3: Että en mä näe mitään syytä, että se pitäis piilottaa mihinkään maaseudulle.</p>	<p>Ei metsän keskelle</p> <p>Ei korpeen</p> <p>Ei maaseudulle</p>	<p>Maaseutu vs. kaupunki</p>
<p>H4: Niin, nämä henkilöthän varmasti, varmasti tuota hakeutuvat siihen elinpiiriin, missä he ovat olleet ja sen sijainnilla ei o erityistä merkitystä,</p> <p>H6: No ne vois olla kyl ihan hajautettu kaikkialle mun mielestä, siis ihan näihin asumisalueisiin ihan minne tahansa.</p> <p>H3: - - ihan keskustaan vois olla. Kyllähän siellä tietenkin nämä viettelykset on kyllä lähellä, mutta sehän pitää kuitenkin ottaa huomioon, että ne ovat joskus edessä.</p>	<p>Sijainti yhdenmukainen, jos vanha elintapa vetää</p> <p>Lokerointi yhteen paikkaan turhaa</p> <p>Kosketus todelliseen elämään</p>	<p>Asiakkaan vastuun merkitys</p>

LIITE 3

Tutkimustiedote työyksiköiden vastuuhenkilöille

Lahdessa 14. syyskuuta 2010

Hei!

Olemme sosionomiopiskelijoita Lahden ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä Lahden yhdyskuntaseuraamustoimistolle. Työn tavoitteena on selvittää, millaisia odotuksia eri sidosryhmillä on Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta.

Aineisto kerätään haastattelemalla viittä eri viranomaista sekä yhtä vapautuvaa vankia. Haastateltavia pyydetään vastaamaan omasta näkökulmastaan. Haastattelut nauhoitetaan, ja nauhat tulevat ainoastaan tutkijoiden käyttöön. Haastateltavien anonymiteetti suojataan siten, että heitä ei ole mahdollista tunnistaa valmiista tutkimuksesta. Työn valmistumisen jälkeen haastatteluaineisto hävitetään asianmukaisesti.

Pyydämme teiltä lupaa saada haastatella yksikkönne työntekijää tutkimusta varten. Haastattelun kesto on noin puolitoista tuntia. Haastateltaville lähetetään erillinen tutkimustiedote.

Pyydämme vastaustanne 24. syyskuuta 2010 mennessä. Yhteystiedot löydätte alta. Annamme mielellämme myös lisätietoja tutkimuksestamme!

Kiitos vastauksestanne jo etukäteen!

Ystävällisin terveisin

Satu Häkkinen

xx@xx

Marianna Kavasto

xx@xx

LIITE 4

Tutkimustiedote haastateltaville

Lahdessa 12. lokakuuta 2010

Opiskelemme sosionomiksi Lahden ammattikorkeakoulussa. Teemme opinnäytetyötä Lahden yhdyskuntaseuraamustoimistolle. Työn tavoitteena on selvittää, millaisia odotuksia eri sidosryhmillä on Lahteen suunnitellusta vankien vapauttamisyksikkötoiminnasta.

Aineisto kerätään haastattelemalla viittä eri viranomaista sekä yhtä vapautuvaa vankia. Haluamme kuulla ajatuksiasi ja mielipiteitäsi siksi, että pyrimme keräämään tietoa mahdollisimman monipuolisesti. Sinun näkökulmasi on tutkimukselle arvokas!

Haastattelun kesto on noin puolitoista tuntia, ja siihen osallistuminen on vapaaehtoista. Haastattelun tueksi olemme lähettäneet sinulle ennakoon lyhyen tiivistelmän suunnitellusta vapauttamisyksikkötoiminnasta. Haastattelut nauhoitetaan, ja äänitteet tulevat ainoastaan meidän käyttöömme. Anonymiteettisi suojataan siten, ettei sinua ole mahdollista tunnistaa valmiista tutkimuksesta. Työn valmistumisen jälkeen haastatteluaineisto hävitetään asianmukaisesti.

Mikäli haluat tutustua valmiiseen tutkimukseen, voimme toimittaa sinulle linkin tietokantaan, jossa tutkimus on luettavissa sähköisesti.

Kiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin

Satu Häkkinen

xx@xx

Marianna Kavasto

xx@xx